

HOOFDSTUK I

INLEIDING

Zou men de geschiedenis van de faculteit der rechtsgeleerdheid in Groningen van 1596 tot 1970 in één zin moeten samenvatten, dan zou dat met een variant op Edward Gibbons meesterwerk zijn: *The Decline and Fall of Roman Law*. In een eeuwendurend proces brokkelde de aanvankelijk allesoverheersende positie van het Romeinse recht af om na de wettelijke afschaffing van de verplichte gymnasiale vooropleiding in 1972 meer en meer te dienen als achtergronddecor van het juridisch theater of soms zelfs geheel in de coulissen te verdwijnen.

Klaas van Berkel heeft in het eerste deel van zijn verzamelwerk over de Universiteit van het Noorden (2014) gesproken over de verschillende benaderingen met behulp waarvan men de geschiedenis van de universiteit kan en volgens hem moet beschrijven. En wat voor de universiteit geldt, geldt uiteraard evenzeer voor haar onderdelen, de faculteiten. Een zuiver institutionele benadering voldoet niet meer, aldus Van Berkel. 'Daarover is iedereen het inmiddels eens.'

Ook een puur sociale benadering van het verleden kent beperkingen. Een universiteit is ook en vooral een samenballing van intellect, waar met voorbijgaan aan directe maatschappelijke behoeften bepaalde ideeën kunnen worden nagejaagd en waar het weten om het weten gekoesterd wordt... Universiteitsgeschiedenis is meer dan de geschiedenis van het hoger onderwijs. Met andere woorden: de geschiedenis van een universiteit betekent dus altijd het combineren van institutionele, sociale en intellectuele benaderingen.¹

Voor de geschiedenis van de juridische faculteit zou hetzelfde moeten gelden. Ik vrees desalniettemin dat ik in de combinatie van de drie genoemde benaderingen te kort ben geschoten. Opgeleid en wellicht vastgeroest als jurist heb ik eerst gepoogd vast te stellen wat een *faculteit* is en wie ertoe behoren; vervolgens heb ik mijn beschrijving van de Groningse lotgevallen op die vaststelling geënt.

In het spraakgebruik heeft het woord *faculteit*, afgeleid van het Latijnse woord *facultas*, verschillende betekenissen. Zegt men: 'Ik ga naar de faculteit', dan wordt meestal een gebouw bedoeld. 'Ik studeer aan de juridische faculteit' wil zeggen dat men zich bekwaamt in een bepaalde wetenschappelijke discipline. Leest men in de notulen: 'de faculteit in vergadering bijeen', dan duidt men met het woord een groep mensen aan die in die discipline werkzaam is. Zegt iemand ten slotte: 'Ik werk bij de faculteit', dan slaat het woord 'faculteit' op een organisatorische en

administratieve eenheid. De ontwikkeling die het woord *facultas* heeft doorgemaakt, wordt door Johan Huizinga als volgt omschreven:

Het woord *facultas*, oorspronkelijk zooveel als geschiktheid, bekwaamheid, had reeds in de late Oudheid in sommige gevallen de beteekenis van onderricht in een bepaalde kundigheid, verkreeg vervolgens gaandeweg die van leervak, of liever groep van studiën en ten slotte van het lichaam van doceerenden en studeerenden, dat aan een universiteit zulk een groep vertegenwoordigt.²

Minstens zo lastig als de omschrijving van het woord *faculteit* is het antwoord op de vraag wie precies deel uitmaken van dit 'lichaam' waarover Huizinga spreekt, door wat of wie met andere woorden de faculteit wordt gevormd. Zij heeft namelijk tot op de dag van vandaag geen rechtspersoonlijkheid. Zijn de studenten lid van de faculteit? Ook als ze niet zijn ingeschreven? De bode, de bibliothecaris en de secretaresse? De vrouw van de hoogleraar? Zij vielen vroeger immers allen onder de jurisdictie van de universitaire rechtbank, het *forum academicum*, en behoorden als zodanig tot de academische gemeenschap. Is in navolging daarvan de faculteit gelijk te stellen aan de facultaire gemeenschap?

In de vaststelling van wat een faculteit is of, juister gezegd, waaruit zij van 1596 tot 1970 bestond, leek mij het juridische bevoegdheidscriterium het meest simpele en bevattelijke: de faculteit bestond uit een door de overheid³ aangestelde persoon⁴ of groep van personen die de *beslissingsbevoegdheid* had over de inrichting van de studie en de regeling der examens van een bepaald vakgebied. Volgens een jaarlijks, door die personen zelf vastgesteld en lange tijd door de Rector Magnificus goedgekeurd lesprogramma, werd onderwijs gegeven en werden examens afgenomen. Wie voldeden aan dat criterium? Dat waren tot aan de WUB van 9 december 1970 in de juridische faculteit de gewoon hoogleraren, in het Latijn *professores ordinarii*. Nog in 1960 bepaalde artikel 54 van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs van 22 december (WWO): 'De faculteit en de interfaculteit of de afdeling en tussenafdeling worden gevormd door de gewone hoogleraren, die daarin zijn benoemd.'⁵

Zij beoefenden het hoogleraarschap als hun hoofdberoep en bezetten een leerstoel die door de overheid werd betaald. In die hoedanigheid waren zij tevens lid van de Academische Senaat en hadden daarin een beslissende stem.⁶ Het kenmerk van de beslissingsbevoegdheid over onderwijs en examens sloot de andere personen uit. Naast de gewoon hoogleraren stonden de buitgewoon hoogleraren, *extraordinarii*. Bij de

Wet Hooger Onderwijs van 28 april 1876 (Stb. 102) werd hun rang afgeschaft en waren er dus nog slechts gewoon hoogleraren, maar bij wet van 22 mei 1905 (Stb. 141) werd de rang hersteld. Zo de *extraordinarii* al aan de vergaderingen deelnamen, hadden zij geen beslissingsbevoegdheid, maar een adviserende stem.⁷ In de Wet op het wetenschappelijk onderwijs van 22 december 1960 bepaalde lid 2 van artikel 54: 'De buitengewone hoogleraren hebben in de faculteit of afdeling zitting met raadgevende stem.' Bijzonder hoogleraren, lectoren, privatdocenten en wetenschappelijke ambtenaren of medewerkers namen alleen op uitnodiging deel aan de faculteitsvergaderingen en hadden alsdan een raadgevende stem.⁸ Zij waren werkzaam in het facultaire vakgebied, de rechtsgeleerdheid, evenals de assistenten en het administratief personeel. De studenten hadden niets te vertellen en konden hoogstens hun verlangens en wensen op het gebied van de studie aan de faculteit (lees: de gewoon hoogleraren) kenbaar maken.⁹

Volgens het hierboven omschreven criterium zou de geschiedenis van de Groningse juridische faculteit de beschrijving van leven en werk der *ordinarii* in Groningen moeten zijn. Dat is zij ook grotendeels geworden, maar ik hoop dat zij meer laat zien dan enkel de levensgeschiedenissen. Gepoogd is duidelijk te maken waar de Groninger hoogleraren stonden in de stromingen en controversen die hun vak beheersten in de tijd waarin zij dat onderwezen: *mos italicus* en *mos gallicus*, Romeins recht en natuurrecht, Begrijfs- en Interessenjurisprudentz, legisme en vrije rechtsvinding, de klassieke en de moderne richting in het strafrecht, staatsrecht en bestuursrecht, de inductieve en deductieve methode in de staathuishoudkunde, enzovoort. Toegegeven, niet van elke hoogleraar is de standpuntbepaling overgeleverd. Soms zijn hun getuigenissen verloren gegaan en soms hebben ze zich niet uitgesproken. De vermelding beperkt zich dan tot de enkele beschrijving van hun werkzame leven aan de faculteit. Behalve aan de hoogleraren wordt kort aandacht besteed aan de loten die aan de juridische stam zijn ontsproten: Sociologie, Economie, Criminologie en Polemologie.

De universiteit is in 1614 opgezet als een onderwijsinstelling en ook de faculteit der rechtsgeleerdheid is als zodanig bedoeld. In de loop van de negentiende eeuw werd meer en meer aandacht besteed aan het onderzoek, hetgeen een verschuiving teweegbracht in de waardering van de hoogleraar. In de tweede helft van de twintigste eeuw werd aan de taak van onderwijzer en onderzoeker een derde toegevoegd, die van bestuurder. De moderne manager-hoogleraar die onderzoeksopdrachten binnenhaalt en op die manier geld genereert, heeft zich in de Groningse juridische faculteit vooral na 1970 ontwikkeld, hoewel een enkeling (Buikhuisen) op dit gebied zijn tijd vooruit was, althans in Groningen.

REDUCTIE

Anno 1594 den 24 Julij heeft men in S. Martens Kercke unde Cloesteren alle beelden begint uth thoe nemen, sehr ordentlyck, met besloten deuren unde consent van zyn Excellentie unde onsen Stadtholder.

Den 27 Julij is die erste predicatie, doch sonderlinghe ein dancksegginghe tegens Godt oopenbaer in S. Martens Kercke ghedaen van Menso Alting, prediger binnen Embden, unde men song den 103 psalm, des Wonsdaeges nae Jacobi anno 1594.¹⁰

SOLI DEO GLORIA

De bezoeker van de Martinikerk die de moeite neemt de weinige teksten te lezen die in de muur van het schip zijn aangebracht,¹¹ zal worden getroffen door de hierboven weergegeven mededeling. Zij verwoordt namelijk het onmiddellijke gevolg van wat gerust de waterscheiding in de geschiedenis van Groningen kan worden genoemd: de protestantisering van de stad. Die waterscheiding had formeel een dag eerder plaatsgevonden te Helpen (Helpman), waar op 23 juli 1594 het zogenoemde Tractaat van Reductie werd ondertekend.¹² In dit Tractaat werd een nieuw gewest in het leven geroepen, het gewest Stad Groningen en Ommelanden, al snel verkort tot Stad en Lande.¹³ Van harte was deze vereniging niet gegaan. In de opstand tegen de landsheer Philips II hadden de Ommelanden zich bij de Unie van Utrecht (1579) aangesloten,¹⁴ terwijl de stad de landsheer trouw was gebleven. Door deze verschillende loyaliteiten voelden de 'Friese' Ommelanden zich onafhankelijk van de 'Drentse' stad. De inname van de stad in 1594 door de graven van Nassau Maurits en Willem Lodewijk schiep de mogelijkheid Stad en Lande aaneen te smeden en als zevende gewest aan de reeds gevormde zes toe te voegen en die mogelijkheid werd verwezenlijkt in het Tractaat.

Bij wie berustte de soevereiniteit van het gewest? Dat was aanvankelijk voor alle gewesten een probleem geweest. Vóór 1581 was alles duidelijk. Heer van Groningen was Philips II, zoals hij tevens Hertog van Brabant, Graaf van Holland, Hertog van Gelre, Heer van Friesland, enzovoort was. Alle bestuurlijke en juridische maatregelen werden in zijn naam genomen. Zo staat zijn naam onder de stichtingsakte uit 1575 van de Universiteit van Leiden; hij was immers de soeverein.¹⁵ Toen het bestuur van de stad Groningen in 1564 aan de Fries Suffridus Petri een leerstoel in het Romeinse recht aanbood, informeerde het eerst in Brussel bij Granvelle, Hopperus en Viglius van Aytta¹⁶ of het tot de instelling van zo'n leerstoel wel competent was, met andere woorden of het bestuur niet in botsing

Het beleg van Groningen in 1594, door Bartholomeus Willemsz. Dolendo, 1619. Te zien is het beleg door het Staatse leger onder graaf Maurits van Nassau aan de zuidzijde van de stad, met de positie van de Staatse troepen, de wallen en loopgraven. Onderschrift: Dit is zeker niet de laatste roem van het Friese geslacht. Een zeer machtige stad, gedurende vele jaren geregeerd door Philips, heeft echter ten slotte geleerd te gehoorzamen aan de onstuimige Maurits en aan de Staten, samen overwinnaars van de stad. *Rijksmuseum Amsterdam.*

kwam met de privileges van de universiteit van Leuven, die toch de enige universiteit in de Lage Landen was.¹⁷

De verhoudingen werden radicaal anders nadat men Philips als Landsheer had afgezworen, dat wil zeggen van zijn soevereiniteit vervallen had verklaard. Die afzwering is niet hetzelfde als de zogenoemde Verlatinghe, zoals zij in 1581 in het Placaet van Verlatinghe is vastgelegd, maar het gevolg ervan. De Verlating was al enkele jaren vóór 1581 aan de orde geweest. In 1575 was zij in de Ridderschap van Holland voorgesteld en in 1579 door Zeeland. In 1580 werd de kwestie acuut, toen op 19 september een conceptverdrag tot stand kwam tussen de Staten-Generaal¹⁸

en de Hertog van Anjou, waarin de laatste gekozen werd tot erfelijk vorst en Heer der Nederlanden.¹⁹ Dit verdrag werd in december door de Staten-Generaal en op 23 januari 1581 door Anjou aanvaard. Dadelijk daarna liet Holland de naam van de koning-graaf Philips uit alle staatsstukken weg, maar het duurde nog tot 26 juli voordat de Staten de akte goedkeurden waarin de Verlatinghe theoretisch werd gelegitimeerd. Juridisch belangrijk was de formulering en vaststelling van een nieuwe eed op de Geünieerde Nederlanden. Door het afleggen van die eed werd men van de eed op Philips ontslagen en dat is de eigenlijke afzwering. Men zwoer Philips natuurlijk niet af als koning van Spanje – over dat koningschap had men hier in de Nederlanden niets te zeggen – maar als Landsheer, dus in Gelderland als Hertog van Gelre, in Holland als Graaf van Holland, in Utrecht, Friesland en Groningen als Heer van Utrecht, Friesland, Groningen, enzovoort. De afzwering vond dus niet op één ogenblik plaats, maar op verschillende tijdstippen en op verschillende plaatsen. In Friesland bijvoorbeeld besloot de Landdag te Franeker pas op 14 april 1584 tot de afzwering, hetgeen in een akte van 21 mei werd bevestigd.²⁰ In hetzelfde jaar erkenden de Staten van de Ommelanden graaf Willem Lodewijk van Nassau (1560-1620) als hun stadhouder. In de stad Groningen vond de eigenlijke afzwering tien jaar later plaats op 3 augustus 1594, anderhalve week na de ondertekening van het Tractaat van Reductie.

Dat de Ommelanden een en ander met lede ogen bezagen, blijkt wel uit de eerste Landdag die half augustus 1594 in het Minderbroedersklooster plaatsvond.²¹ De Staten van de Ommelanden stelden dat zij een afzonderlijke provincie waren en met de stad niets te maken hadden. Zij voelden zich gerechtigd hun bestuur en hun financiën zelfstandig te regelen. In het uiterste geval waren zij bereid met de stad een verbond aan te gaan, een soort verdrag tussen twee zelfstandige staten: het eerste conflict na de reductie was al dadelijk geboren. Gelukkig voorzag artikel V van het Tractaat in een regeling. Elk geschil – ‘different’ in de woorden van het Tractaat – zou worden beslist door de ‘Staten-Generaal of heure gecommitteerden’. Er werd dus een commissie door de Staten-Generaal benoemd die op 17 februari 1595 besliste dat Stad en Ommelanden voor eeuwig als één staatkundig lichaam moesten worden beschouwd met elk één stem.²² Bij het staken der stemmen gaf de stem van de stadhouder de doorslag. Dat betekende dat hij het in feite voor het zeggen had, want de partners waren het nooit eens. De enige keer dat ze zonder nader overleg onmiddellijk eensgezind waren, was toen ze na de dood

Portret van Willem Lodewijk (1560-1620), stadhouder van Stad en Lande, door Willem Jacobsz. Delft, 1633. Rijksmuseum, Amsterdam.

van Willem Lodewijk de derde beslissende stem afschaften. Ook met het vonnis van 1595 waren de moeilijkheden niet opgelost. De Ommelanden weigerden gezamenlijk te vergaderen en een garnizoen moest de stad in toom houden, omdat zij dadelijk naar de wapens greep wanneer zij zich benadeeld voelde. Op 21 januari 1597 werd de vereniging tussen Stad en Lande nog eens in een definitief vonnis bezegeld door weer een commissie van de Staten-Generaal. Van deze commissie maakte deel uit de oud-pensionaris van Gouda en lid van de Hoge Raad van Holland en Zeeland, François Vranck (Francken). Zijn aanwezigheid is interessant, want Vranck was de jurist die in een gezaghebbend geschrift – de zogenoemde Deductie van Vranck – had betoogd dat ‘de soevereiniteit van de lande is bij den Staten in alle saken’.²³ Deze visie was door de Staten van Holland in oktober 1587 als de officiële leer aanvaard en later door het gezag van Hugo de Groot bevestigd.

De land-gemeene geschreven wet bestaet in besluiten der Staten, dat is van de ridderschap, edelen ende goede steden, ofte in bevelen van lands-hoofden, den welcken zodanighe macht by den Staten wettelick is opgedraghen onder den naem van graven, heeren, ruwaerden ofte hoge overheden.²⁴

De Staten van elk gewest waren in de theorie van Vranck soeverein verklaard. De eigenlijke benaming van de Staten-Generaal was dan ook Vergadering van de Gedeputeerden ter Generaliteit. De gedeputeerden van elk gewest namen aan deze vergadering deel ‘met last en na ruggespraak’. Zoals te verwachten was, luidde het vonnis van 21 januari 1597 dat het gewest van Stad en Lande ‘één alleenstaand, vrij Staatsligchaam’ was met een eigen naam en wapen.²⁵ Er was niets meer aan te doen. Stad en Ommelanden waren tot elkaar veroordeeld.²⁶ Een laatste schermutseling vond plaats in 1599, nadat door een uitspraak van 8 maart van dat jaar de Ommelanden enige voordelen hadden behaald, onder andere de vrijheid afzonderlijke vergaderingen te houden en eigen belasting te heffen. De stad verzette zich, maar na ingrijpen van de stadhouder met behulp van het garnizoen legden partijen zich uiteindelijk bij de afgedwongen vereniging neer.²⁷ Met een onmiskenbaar gevoel voor ironie werd de verbintenis verwoord in de zinspreuk van het nieuwe gewest: ‘*Quis dissolvat nexos favore numinis?*’²⁸ ‘Wie zal ontbinden die door Gods gunst zijn verbonden?’ – een variant op: Wat God verbonden heeft, scheide de mens niet.

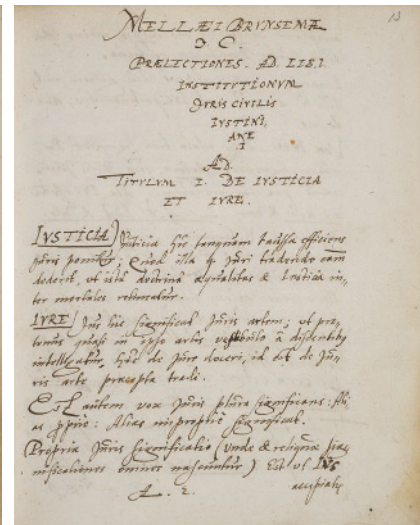
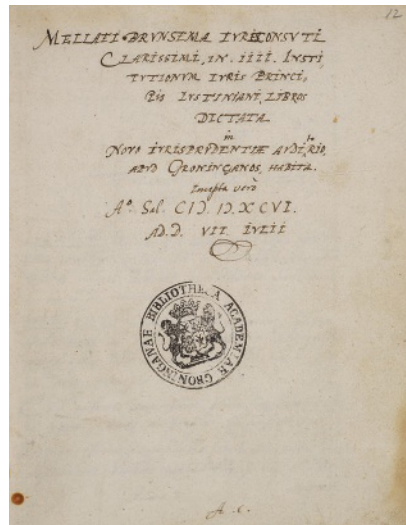
DE OPRICHTING VAN DE FACULTEIT

Mello Brunsema (1596-1601)

Het nieuwe gewest vormde het staatkundig-juridisch kader waarbinnen de universiteit kon ontstaan.²⁹ Alleen de soeverein had immers de bevoegdheid een universiteit te stichten en het gewest, althans de Staten van het gewest waren soeverein. Zij hoefden zich niet langer te verschuilen achter een Landsheer. En inderdaad gingen de Staten voortvarend te werk. Door de confiscatie (in beslagname zonder recht of titel, kortom roof) van de roomse geestelijke goederen beschikten ze over aanzienlijke fondsen. Die fondsen, zo luidde de wens van de commissie uit de Staten-Generaal van 1595, moesten ‘voor vrome doeleinden’, *ad pios usus*, worden aangewend.³⁰ Daartoe werden gerekend het onderhoud der (Latijnse) scholen en de educatie van de jeugd. Al in augustus 1594, een maand na de ondertekening van het Tractaat, had men de historicus Ubbo Emmius (1549-1625) naar Groningen gehaald om de ‘ganszlick vervallene’ St Maartensschool nieuw leven in te blazen.³¹ Een jaar later, op de Landdag van 15 december 1595, ging men een stap verder en werd het voorstel gedaan een eigen Collegie, dat wil zeggen een universiteit, op te richten. Aan dit voorstel lagen ten minste drie motieven ten grondslag. Een religieus motief was gelegen in de wens een bolwerk van protestantse (calvinistische) rechtzinnigheid op te richten.³² Daarnaast hoopte men op de vestiging van een school die de humanistische traditie van Wessel Gansfort, Rudolf Agricola en Regnerus Praedinius zou voortzetten.³³ Een financieel motief ten slotte was de overweging dat het voordeliger was een eigen hogeschool in het leven te roepen dan de Groninger jongelingen naar buitenlandse universiteiten te sturen waarvan bovendien vele ontoegankelijk waren geworden wegens de reformatie.³⁴ Een beslissing werd toen niet genomen, maar dat de zaak de aandacht van de bestuurders vasthield, blijkt wel uit het besluit van begin 1596 om voorlopig voor de tijd van één jaar een hoogleraar te benoemen om onderwijs te geven in de Inleiding in het recht, *ad lectionem Institutionum Juris*.³⁵ Benoemd werd dr Mello Theodorus Brunsema. Op 6 juli 1596 (juliaanse kalender) aanvaardde hij officieel zijn ambt met een *Oratio pro nova juridicae facultatis groningae instituta praelectione* ofwel Rede ter gelegenheid van een nieuwe onderwijsinstelling, de juridische faculteit te Groningen. Het is met deze rede dat het ‘academisch’ juridisch onderwijs in de stad Groningen zijn aanvang neemt.³⁶

Wie was Mello Brunsema?³⁷ Hij werd omstreeks 1557 geboren in Appingedam en noemde zich op het blad met negen stellingen waarop

Collegedictaat van Mello Brunsema, 1596. Op de titelpagina staat: Dictaat van de Zeeredele rechtsgeleerde Mello Brunsema op de vier boeken van het recht der Instituten van keizer Justinianus, gegeven bij de Groningers in de nieuwe gehoorzaal van de rechtsgeleerdheid en begonnen in het jaar 1596 op de dag van de zevende juli. Universiteitsbibliotheek, Groningen.

hij in 1585 te Leiden promoveerde als echte Ommelander: *Frisius*.³⁸ Zijn promotor was niemand minder dan de vermaarde Hugo Donellus (1527-1591).³⁹ Drie jaar later kreeg hij een aanstelling aan de door de Hertog van Brunswijk gestichte universiteit van Helmstedt. Op zijn tocht daarheen werd hij op de Waddenzee door de Spanjaarden gevangen genomen. Hij kon zich pas loskopen na afgifte van zijn gehele vermogen en dat van zijn familie. Na enige jaren in Helmstedt les te hebben gegeven, keerde hij in 1591 terug naar zijn Leidse *alma mater* en deed enige vergeefse pogingen om daar benoemd te worden als professor in de Instituten, *professor Institutionum*. In Groningen had hij meer geluk toen hij reageerde op het voornemen van de Staten om een leerstoel in de Instituten in te stellen. Hij werd aangesteld op een jaarsalaris van 400 guldens die werden betaald uit de opbrengst van de in beslag genomen geestelijke goederen.

In zijn oratie sneed Brunsema een kwestie aan waarmee niet alleen hij, maar alle juristen in de twee volgende eeuwen werden geconfronteerd. Hij verdedigde zich in zijn betoog uitvoerig tegen de reformatische theologen (dominees) naar aanleiding van de definitie van recht en rechtvaardigheid, zoals zij in de eerste zin van de door Brunsema onderwezen Instituten van Justinianus (527-565) was overgeleverd:

Gerechtigheid is de onwankelbare en bestendige wil om ieder zijn recht toe te bedelen.

1. De rechtsgeleerdheid is kennis van goddelijke en menselijke zaken, het weten van wat rechtvaardig en onrechtvaardig is.⁴⁰

Het ging Brunsema nu om de tweede zin, waarin gezegd werd dat de rechtsgeleerdheid de kennis is van de goddelijke en menselijke zaken, *divinarum et humanarum rerum notitia*. Volgens de godgeleerden begaven Justinianus en alle juristen na hem zich met die definitie op een terrein waarop zij niets te maken hadden. De theologen bezaten immers het monopolie op de kennis van goddelijke zaken. Brunsema had vele zinnen nodig om uit te leggen dat de *woorden* (kennis van menselijke en goddelijke zaken) weliswaar dezelfde zijn voor theologen en juristen, maar dat in de *juridische* behandeling van die goddelijke en menselijke zaken een groot verschil met de theologie aan de dag treedt. De juristen moeten dagelijks beslissingen nemen over wat rechtvaardig en onrechtvaardig is in een concreet geval en daarvoor is kennis, *scientia*, van het goddelijke en menselijke vereist. De theologen verheffen die kennis, *notitia*, tot een hoger, algemeen niveau. Wie dat niet ziet of niet wil zien, behoort tot het gilde der Aristarchi, muggenzifters, waartegen Brunsema zich aan het begin van zijn rede keert.⁴¹ De omschrijving van Justinianus van recht en rechtsgeleerdheid is nog dikwijls de lont geweest die conflicten tussen juristen en theologen heeft doen ontvlammen.⁴²

Brunsema begon de dag na zijn oratie met het reguliere onderwijs in de Instituten. De Instituten zijn een inleidend leerboek, op last van keizer Justinianus, samengesteld door de hoogleraren Theophilus en Dorotheus. Zij bestaan uit vier boeken en geven een kort overzicht van het toenmalige geldende Romeinse recht. In het cursusjaar 533 na Chr. werden zij voor het eerst aan de eerstejaars studenten onderwezen. Sinds de renaissance van de vijftiende en de zestiende eeuw deden de Instituten in heel West-Europa dienst als Inleiding in de rechtenstudie;⁴³ men kan rustig stellen dat de bestuurlijke elite op het continent van Europa tot in de negentiende eeuw de eerste stappen in de rechtenstudie heeft gezet aan de hand van de Instituten van Justinianus.⁴⁴ Door de Instituten betrad men de tempel van het recht. Elke opleiding in de rechten begon ermee. Ook de leerstoel die de stad in 1564 aan Suffridus Petrus (1527-1597) had aangeboden, bestond uit onderwijs in de Instituten en evenzo begon in 1584 – één jaar voor de stichting van de universiteit van Franeker – Henricus Schotanus (1548-1605) op eigen houtje colleges in de Instituten te geven in het voormalige Jacobijner klooster van Leeuwarden.⁴⁵ Brunsema deed in Groningen niet anders en hij deed het grondig. De stof werd in twee fasen behandeld: van elk onderdeel werd eerst een korte samenvatting van de inhoud gegeven die *synopsis* werd genoemd, gevolgd door een *paraphrase*, waarin dikwijls aan de hand van woordelijke passages die als lemma dienden dieper op de betekenis van de

tekst werd ingegaan. In de loop van de cursus veranderde Brunsema van methode. In zijn uiteenzetting van het laatste boek dat over het procesrecht handelt, is de *paraphrase* gegoten in de vorm van vraag en antwoord: een *obiectio* (tegenwerping) of *quaestio* (vraag) gevolgd door een *solutio* (oplossing). Daardoor werd de behandeling wat levendiger.

Het onderwijs van Brunsema stond inhoudelijk op een vrij hoog peil. Bij voortdurend verwees hij naar parallelplaatsen in de Digesten en de Codex en haalde hij de Novellen aan in de collectie van 168 Novellen. Hij had kennis van de Griekse bewerking van de Latijnse Instituten die bekend staat als de Paraphrase van Theophilus⁴⁶ en van de Novellen van Leo de Wijze. Of hij deze bronnen in het Grieks dan wel in een Latijnse vertaling heeft gelezen, is niet met zekerheid vast te stellen.⁴⁷ Voorts ging hij in debat met de meningen van eigentijdse juristen, met name met die van de Franse aanhangers van de *mos gallicus*, Baro (Eguinaire Francois, Baron de Kerlouan, 1495-1550), Gottomannus (waarschijnlijk François Hotman, 1524-1590) en Jacques Cujas (Cuiacius, 1520-1590).

De colleges vonden plaats *in novo iurisprudentiae auditorio* (in de nieuwe gehoorzaal der rechtsgeleerdheid), zoals te lezen staat in het enige manuscript dat wij hebben van zijn colleges. Die nieuwe 'gehoorzaal' bevond zich in het Minderbroederklooster op de hoek van de Oude Kijk in 't Jatstraat en de Zwanestraat. Op 15 maart 1595 was de St Maartensschool naar deze locatie verhuisd.⁴⁸ Hoeveel studenten Brunsema tegenover zich heeft gezien, is niet meer na te gaan. In ieder geval één, de heer Rodolphus Wycheringe die in 1619 en in 1622-1623 Curator van de jonge universiteit was.⁴⁹ Hij heeft een dictaat nagelaten van de Oratie en van de Institutencolleges. Daaruit mag men opmaken dat hij onder het gehoor van Brunsema heeft gezeten. Een tweede leerling was wellicht Heinrich Eppen (Eppius), van wie vermeld wordt dat hij rechten in Groningen had gestudeerd en in 1611 (dus vóór de stichting alhier) in Orléans was gepromoveerd.⁵⁰

Het is niet onwaarschijnlijk dat Brunsema de gehele Institutencursus heeft gegeven. Op 7 maart 1597 was hij blijkens een aantekening toegekomen aan titel 6 van boek 2;⁵¹ op 13 juli 1598 begon hij aan boek drie,⁵² dat in het handschrift in de 4e titel wordt afgebroken met de mededeling dat titel 5 zal volgen. Wij weten dat de Ommelanden in dat jaar voorstelden Brunsema te ontslaan en hem ter compensatie een plaats aan te bieden aan de Latijnse school van zijn geboorteplaats Appingedam. De stad was, zoals te verwachten viel, tegen en zo kon Brunsema zijn eenmansbedrijf voortzetten. Dat hij met de cursus is doorgegaan, bewijzen zijn wél overgeleverde aantekeningen op het laatste boek over het procesrecht. Hoe het ook zij, in 1601 was het gedaan met het onderwijs,

want op 30 mei van dat jaar verklaarde Brunsema dat hij een nieuwe functie had aanvaard en wel de post van toezichthouder op de pachters der generale middelen, lees: geestelijke goederen.⁵³ Volgens de nieuwste gegevens stierf hij als advocaat-fiscaal in Drenthe in 1608.⁵⁴

Dat in 1596 op reguliere wijze een juridische faculteit werd opgericht in Groningen, staat buiten kijf. Dat die faculteit door één persoon werd bemand, is geen argument tegen haar bestaan. Ook Bertling en Pagenstecher zullen later in hun eentje de vlag wapperende houden. Interessanter en minstens zo legitiem is de vraag of met het verdwijnen van Brunsema de faculteit ook is opgeheven. Formeel gezien moet aan de opheffing van een instelling een soeverein besluit ten grondslag liggen, zoals dat gebeurd is in 1811 bij de opheffing van de universiteiten Franeker, Harderwijk en Utrecht. Is zo'n besluit er niet, dan kan zij weliswaar niet actief zijn, maar bestaat zij juridisch nog wel, zoals in de jaren 1653 en 1716, toen de faculteit geen enkele hoogleraar had, en zoals in de moderne tijd in 1943, toen de universiteit van Nijmegen op non-actief was gesteld, maar daarmee niet werd opgeheven.⁵⁵ Met recht kan men de stelling verdedigen dat de juridische faculteit te Groningen in dit jaar (2019) 423 jaar oud is. Zij is in 1596 door de soevereine Staten van Stad en Lande opgericht en heeft van 1601 tot 1614 een slapend bestaan geleid. Houdt men liever vast aan de feitelijke in plaats van aan de juridische werkelijkheid, dan is de faculteit omstreeks 1600 een zachte, ja geruisloze dood gestorven.

DE STICHTING VAN DE UNIVERSITEIT

Het ontwaken of, zo men wil, de herrijzenis van de faculteit had plaats bij de stichting van de Academie, zoals men de hogeschool wenste te noemen, op de dag voor St Bartholomaeus, dinsdag 23 augustus 1614 in de juliaanse kalender,⁵⁶ of zoals onderaan het zogenoemde Eeuwig Edict⁵⁷ staat op het einde van de hondsdagen, *fini dierum canicularium*.⁵⁸ De wil om al eerder tot de oprichting over te gaan, was zeker aanwezig, maar het oorlogsgeweld en de kosten die daarmee gepaard gingen, verhinderden dat.⁵⁹ Het op 9 april 1609 in Antwerpen gesloten twaalf jaar durende bestand tussen de Spaanse troepen en de opstandelingen bracht de nodige rust en daarmee de mogelijkheid de lang gekoesterde plannen te verwezenlijken. Op de Landdag van 26 november 1612 nam men het besluit de oprichting voor te bereiden van een 'Collegie van faculteyten', door Ubbo Emmius *Gymnasium illustre* en in het Eeuwig Edict *Schola illustris seu Academia* genoemd. Er werd een commissie van acht personen ingesteld die de voorbereiding ter hand zou nemen.⁶⁰ Het bestuur

Portret van Ubbo Emmius (1547-1625), eerste rector van de Groningse universiteit, na 1625. Onder zijn portret staat:
Emmius, onsterfelijk sieraad van de welsprekende geschiedenis, Groot door zijn geleerdheid, niet kleiner door zijn vroomheid:
Ontzaglijk licht van Friesland, bewonderenswaardig voor de geleerde wereld, In wiens lof Scaliger, de Heinsii, Gruterus, Dousa, Thuanus zich plegen te wentelen, (Emmius) moet met dit ernstige gelaat van hem worden aanschouwd.
Rijksmuseum, Amsterdam.

en beheer der gebouwen en tevens het toezicht op de hoogleraren zou worden toevertrouwd aan vier *Inspectores* of *Curatores*, twee uit de Stad en twee uit de Ommelanden.⁶¹ Ook waren zij verantwoordelijk voor de hooglerarenbenoeringen die uiteindelijk geschieden krachtens een besluit van de Staten. Het onderwijs en alles wat daarbij te pas kwam, werd toevertrouwd aan de uit de gewoon hoogleraren bestaande Academische Senaat met aan het hoofd een jaarlijks door de Senatoren gekozen Rector Magnificus. De Rector had de attributen onder zich, die hoorden bij zijn ambt: het inschrijfregister der studenten, het register van afgestudeerden, *Album studiosorum* geheten, het notulenboek van de Senaatsvergaderingen, de scepter, het zegel en twee sleutels, een van de Senaatskamer en een van de kerker. De Rector riep de eens in de maand plaatsvindende Senaatsvergadering bijeen.

De tweedeling tussen Curatoren en Senaat, de zogenoemde *duplex ordo* (de dubbele orde), bleef, met een onderbreking in de Franse tijd, tot de WUB van 9 december 1970 bestaan. Zij hield in dat Curatoren geen deel uitmaakten van de *Senatus academicus*. Slechts bij dringende en ernstige aangelegenheden werd er gezamenlijk vergaderd. Zo'n bijeenkomst, waaraan ook de Curatoren deelnamen, werd een vergadering van de *Senatus amplissimus* (Senaat in de ruimste zin) genoemd.

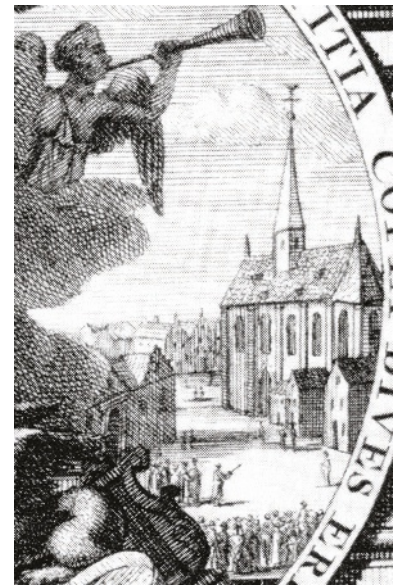
Er zouden drie faculteiten komen voor de belangrijkste beroepen in de toenmalige maatschappij en een vierde voorbereidende faculteit van Wijsbegeerte en Mathesis. Onder de vier faculteiten nam die der Rechtsgeleerdheid protocollair de tweede plaats in na 'de koningin der wetenschappen', Godgeleerdheid, en vóór Medicijnen en Filosofie. Elke faculteit had haar eigen zegel of wapen met daarop voor de rechtsgeleerdheid de afbeelding van een geblinddoekte vrouw die in de rechterhand een zwaard en in haar linkerhand een weegschaal hield; een wetboek was te zien op haar schoot. Aanvankelijk wilde men beginnen met vijf hoogleraren – Leiden begon in 1575 met vier – het werden er zes.⁶²

Het zoeken naar geschikte kandidaten duurde nog geruime tijd, maar in het voorjaar van 1614 was het zover. Op 14 mei werd de *jurisconsultus* Johannes Epinus Huninga (1583-1639) benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de Rechten en gewoon hoogleraar in de Filosofie, Ethiek, Politiek en Economie op een jaarsalaris van 800 Caroli guldens, het dubbele van wat Brunsema had gekregen. Huninga kwam uit Oostwold en was een van de zeven kinderen van Eppo Huninga en Etta Engelskens. Hij had in Genève gestudeerd op een door de stad verstrekte beurs en was Ubbo Emmius opgevolgd als rector van de St Maartensschool van 29 september 1613 tot zijn benoeming.⁶³ Zijn taak was dezelfde als die van Brunsema en bestond uit het onderwijs in de Instituten, dus in de Inleiding in het recht.

Kort daarna volgde de benoeming van de uit Leiden afkomstige Cornelis Pijnacker (1570-1645) tot gewoon hoogleraar in de Rechten; hij werd geacht les te geven in de twee andere onderdelen van de justiniane aanse wetgeving, de Digesten en de Codex.⁶⁴ Men heeft gespeculeerd over de reden van zijn overgang. Was het zijn gekwetste eer? Pijnacker was namelijk in 1614 als Rector gepasseerd. Of was het de aanzienlijke toename van zijn salaris? In Leiden verdiende hij 650 Caroli guldens, terwijl hij in Groningen begon met een salaris van 1000 Caroli guldens, waarin 'cost, dranck en huys Huyre' waren begrepen. De salarissen, ja de gehele Hogeschool werd bekostigd 'uyte Clooster upkumpsten' of, zoals het Eeuwig Edict zo kenmerkend zegt, uit de giften die door vrome maar in duistere dwalingen verstrikte voorvaders waren bijeengebracht ten behoeve van het monastieke leven.⁶⁵ Ook de Academiebibliotheek, die uitsluitend door hoogleraren kon worden geraadpleegd, was samengesteld uit uit kloosters geroofde boeken.

De inwijdingsceremonie kende niet zoals die van Leiden op 8 februari 1575 een allegorische optocht.⁶⁶ De Groningse duurde drie dagen en ging gepaard met toespraken, preken en processies. Daarin speelde Huninga een rol. Hij was er trots op dat hij als enige van de zes hoogleraren uit de eigen streek kwam (Oostwold) en was wellicht om die reden uitverkoren om op 24 augustus om negen uur 's ochtends in de theologische gehoorzaal een lofrede te houden op de Friezen en vooral op Stad (die hij de metropool der Friezen noemde) en Ommeland. Hij deed dat zonder dat zijn welsprekendheid verflauwde ten overstaan van de tot het einde toe geboeide toehoorders, zo is in het verslag te lezen.⁶⁷ Pijnacker vertrok na afloop van de plechtigheden op 26 augustus naar Leiden, naar hij zei om zijn verhuizing naar Groningen voor te bereiden, waarvoor maar liefst 250 guldens waren gereserveerd. Hij bleef echter zo lang weg – ook in verband met een erfeniskwestie – dat de Staten hem op 20 april 1615 moesten manen naar Groningen te komen. Omdat Pijnacker later begon te doceren, rees de vraag vanaf wanneer zijn tractement begon te lopen. Op de Landdag van 28 februari 1615 werd 'om goede consyderation' besloten de datum van 23 augustus 1614 aan te houden.⁶⁸

Men begon dadelijk met de lessen, de theoloog Ravensperger al op 26 augustus op de toen gebruikelijke tijd, 's morgens om zeven uur.⁶⁹ De inrichting van het onderwijs was toevertrouwd aan de commissie van acht mannen die de oprichting van de hogeschool had voorbereid en nu bezig was de *leges academiae* (Academiewetten) te ontwerpen. Die Academiewetten werden op de Landdag van 28 februari 1615 door de Staten goedgekeurd en op 6 maart 's morgens om acht uur aan de hoogleraren

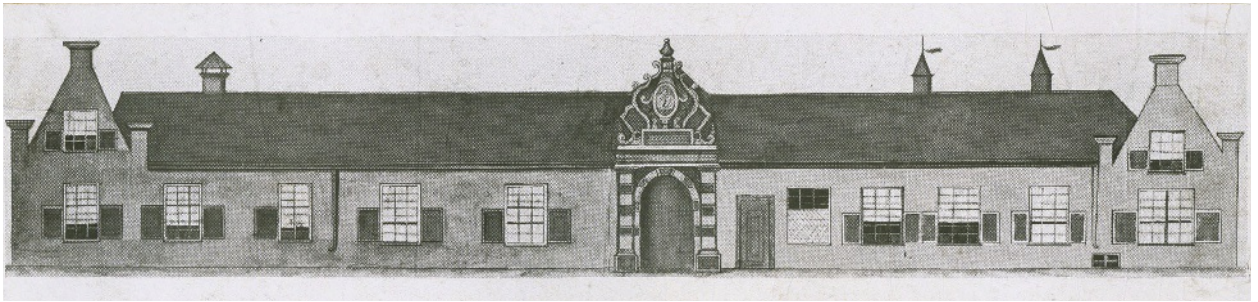

De Broerkerk, afgebeeld op de titelpagina van de juridische dissertatie van Johannes Hermannus Entrup, 1730. Universiteitsbibliotheek, Groningen.

voorgelezen. De hoogleraren protesteerden hevig, omdat ze, om het maar modern te zeggen, geen enkele inspraak hadden gehad. De Staten trokken zich van het protest niets aan en sloegen ook geen acht op de wijzigingen die daarna door de Senaat werden voorgesteld. De enige concessie die zij deden, was aan Ubbo Emmius; hij kreeg toestemming de stijl van de *leges* te polijsten zonder aan de inhoud te tornen, *salva cujusque legis substantia* (met behoud van de inhoud van iedere wet). Op 18 oktober 1619 werden de gepolijste wetten voorgelezen in de Senaat. Beide versies, de ruwe en de gepolijste, werden geregistreerd, waarbij op aandringen van de juristen werd bepaald dat bij verschil over de juiste uitlegging de oorspronkelijke tekst gezag zou hebben.⁷⁰

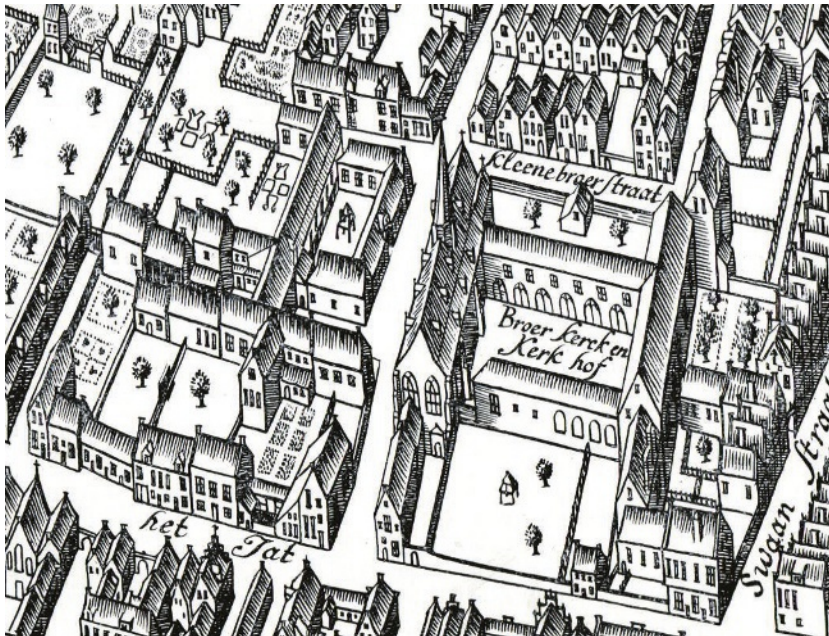
De *leges academiae illustrium ordinum Groningae et Omlandiae*⁷¹ weken niet veel af van die van Leiden en Franeker, de twee eerder door Holland en Friesland opgerichte universiteiten. Zij regelden de bestuurlijke verhouding tussen de Staten, de Curatoren en de professoren, de plaats en functie van de Rector Magnificus en zijn verhouding tot de Senaat, de inrichting van het onderwijs en het toezicht op de gebouwen. Aan deze wetten (artikelen), 46 in getal, waren 21 bepalingen toegevoegd die speciaal voor de studenten golden: *leges studiosis juvenibus latae* (wetten voor de jeugdige studenten uitgevaardigd).⁷² Een jaar later, op 30 augustus 1616, vaardigde de Senaat 27 wetten uit die het afstuderen en de promotie in de vier faculteiten regelden, *leges de promotionibus* (wetten over de promoties). Omdat daarin alleen gesproken werd over de publieke promoties, terwijl de private promoties steeds meer in aantal toenamen, is over de laatste op 27 september 1667 een afzonderlijke regeling van zeven artikelen gemaakt: *leges promotionum privatarum* (wetten over de private promoties).⁷³ Deze wetten vormden tot aan de Franse tijd de grondslag van het reilen en zeilen der hogeschool.

Het academisch jaar begon na de grote vakantie die liep van 5 juli (de Nonen) tot aan 13 augustus (de Iden).⁷⁴ In het *Album Academiae* schreven de studenten zich eigenhandig in onder toezicht van de Rector Magnificus. Door de registratie maakte de student duidelijk dat hij gehoorzaamde aan de Academiewetten en werd hij als academieburger, *civis academicus*, opgenomen. Helaas is het album verre van volledig, zodat we naar de precieze aantallen der studenten moeten gissen. Die onvolledigheid heeft verschillende oorzaken. Sommige studenten, met name de buitenlandse, namen niet de moeite zich in te schrijven. Zij bleven meestal maar één jaar en trokken dan weer verder naar een andere universiteit. Verder waren de herinschrijvingen, zogenoemde recensies, lacuneus. In de Senaat wordt meer dan eens over het achterwege laten

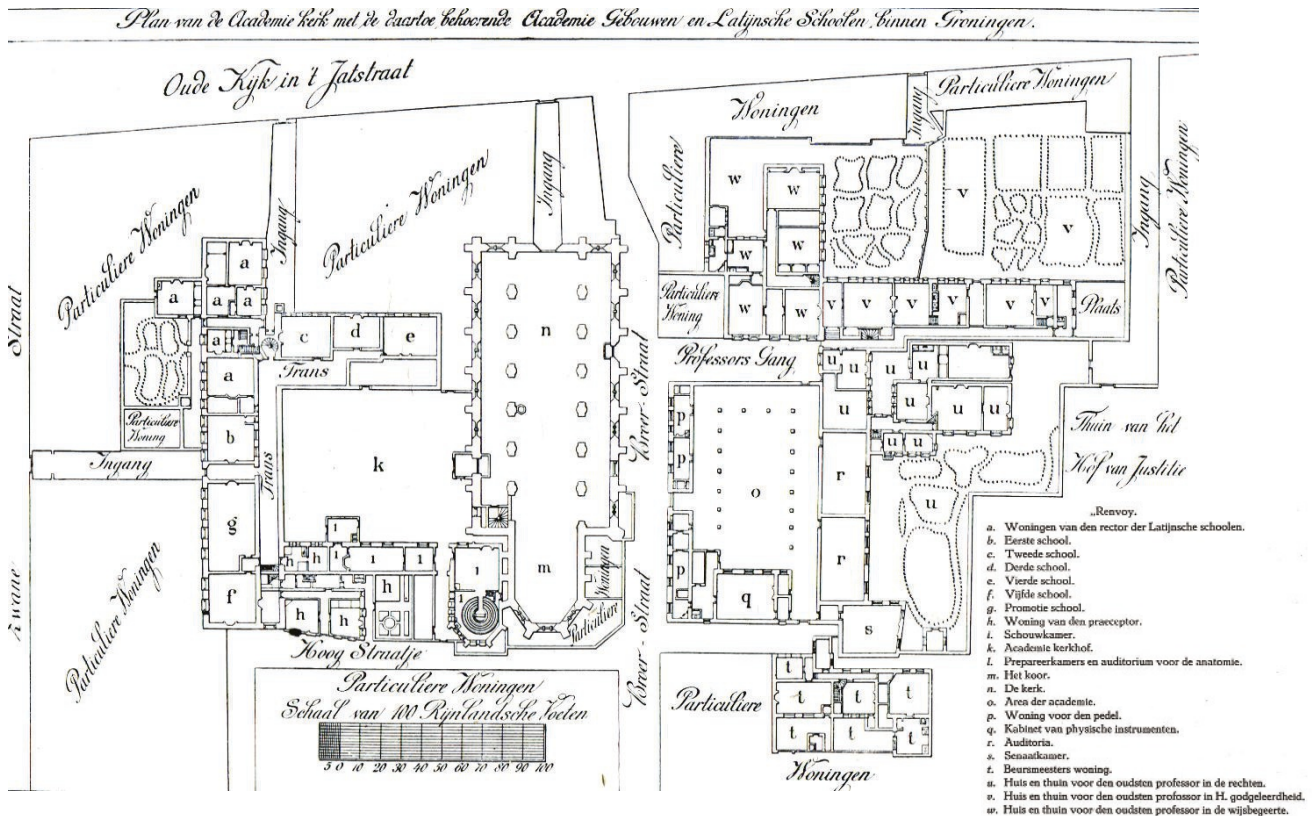

van recensies geklaagd.⁷⁵ In de negentiende eeuw werd bij verzuim de student verplicht zich opnieuw in te schrijven, waardoor men jaren achtereen dezelfde namen bij de inschrijvingen ziet.⁷⁶ Die herhaling maakt de slordigheid der studenten en de onbetrouwbaarheid van het album zichtbaar. Een andere vertroebeling van met name het aantal rechtenstudenten werd veroorzaakt door het gebruik zich eerst voor een soort propedeuse in te schrijven in de letterenfakulteit. In de recensies werd dan de overgang naar de juridische fakulteit niet vermeld. Bovendien hadden de rechtenstudenten in latere tijd de gewoonte na het kandidaatsexamen geen college meer te lopen en de inschrijving achterwege te laten.⁷⁷

Vooraanzicht van het academiegebouw, getekend in de negentiende eeuw, maar de situatie weergevend vanaf 1614. Naar een aquarel van Bernard Bueninck. Groninger Museum, Groningen.

Uitsnede uit de plattegrond van Groningen, door Egbert Haubois, 1635. Te zien zijn de Broerkerk en -kerkhof, rechts, en daartegenover het academiegebouw. De Broerstraat was heel smal. Groninger Archieven, Groningen.

Plattegrond van de oude academische gebouwen naar de situatie in 1819, met de legenda ('renvoy') die het gebruik van de gebouwen aangeeft. Uit: *Academia Groningana MDCXIV-MCMXIV. Gedenkboek ter gelegenheid van het derde eeuwfeest der Universiteit van Groningen uitgegeven in opdracht van den Academischen Senaat*. Groningen 1914.

Met Kerstmis had men tien dagen vrij, evenals met Pinksteren; de paasvakantie duurde drie weken.⁷⁸ Op vier dagen van de week en wel op maandag, dinsdag, donderdag en vrijdag werden lessen, *lectiones*, gegeven in elk vak waarin men was benoemd. Bleef de docent zonder geldige reden en zonder dadelijke waarschuwing aan de Rector weg, dan leverde dat een boete op van tien stuivers, *decem stuferi*. De woensdag en zaterdag werden besteed aan disputaties, examens, vergaderingen en andere administratieve werkzaamheden.⁷⁹ De juridische colleges werden gegeven in het Academiegebouw dat stond op de plaats van twee nonnenkloosters,⁸⁰ tegenover de kerk van het voormalige Minderbroederklooster, de Broerkerk.⁸¹ Van de drie aan de *area* (academiepleintje) gelegen gehoorzalen was de middelste voor de juristen bestemd en deze werd dan ook wel het Juridicum genoemd. Het zaaltje was vroeger kapel geweest. Het licht kwam niet van de *area*, maar van de ramen die uitzicht gaven op de aan de achterkant gelegen tuinen. Er werd niet gestookt; bij al te grote kou werden de lessen opgeschort. Aan de oudste hoogleraar

in de rechten, evenals aan die in de godgeleerdheid en de wijsbegeerte stond naast het Academiegebouw een huis ter beschikking.

HET JURIDISCH ONDERWIJS

De Academie was opgezet als een onderwijsinstelling. Zij was, zoals we al hebben gezegd, een school, zij het dan een hogeschool en de professor was een leraar, zij het dan een hoogleraar. De faculteit der rechtsgeleerdheid had dus ten doel goede juristen op te leiden. Om te weten te komen hoe men in Groningen dat doel trachtte te bereiken, dienen twee vragen te worden onderzocht: waaruit bestond de leerstof en hoe werd die onderwezen?

De leerstof

Uiteraard begon het Groninger onderwijs niet vanuit het niets, maar stond het in de traditie van het onderwijs aan andere oudere Europese universiteiten. In het bijzonder gold dat voor het onderricht in de rechtsgeleerdheid. Overal in Europa, ook aan de reformatorische universiteiten, werd onderwijs gegeven in het recht van Rome, het Romeinse recht. De stof haalde men uit het zogenoemde *Corpus Iuris Civilis* (het Corpus van het Civiele Recht), de middeleeuwse benaming voor de teksten zoals die door keizer Justinianus (527-565 na Chr.) waren verzameld en uitgegeven.⁸² Die teksten waren niet alle door Justinianus zelf geformuleerd, maar bestonden voor het grootste gedeelte uit oude wetten en geschriften. Zij waren gegroepeerd in vier onderdelen. Zoals we bij de bespreking van het onderwijs van Brunsema hebben gezien, gaven (a) de Instituten een overzicht van en een inleiding in het justiniaanse recht; ze waren vanaf hun ontstaan in 529 na Chr. bedoeld voor het onderwijs aan de eerstejaars studenten of zoals de keizer zei, aan de naar wetten hunkerende jeugd, *cupida legum iuventus*. De (b) uit vijftig boeken bestaande Digesten of Pandekten bevatten een uitgebreide verzameling van brokstukken uit de juridische literatuur vanaf de tijd van de Romeinse republiek, van ongeveer 50 vóór tot ongeveer 250 na Chr. De (c) Codex Justinianus bestond uit wettelijke maatregelen die afkomstig waren van de Romeinse keizers en werden constituties genoemd. Hij was in tweede versie in 529 na Chr. voltooid, maar werd aangevuld door (d) allerlei losse wetten van Justinianus, de zogenoemde *novellae constitutiones* (nieuwe constituties) ofwel Novellen. Op enkele na waren

Keizer Justinianus (527-565), afgebeeld te midden van zijn hovelingen in de San Vitale te Ravenna. Ravenna was de byzantijnse hoofdstad op het vasteland van Italië. Maximianus was aartsbisschop van Ravenna van 546 tot 556. *Wikimedia Commons*.

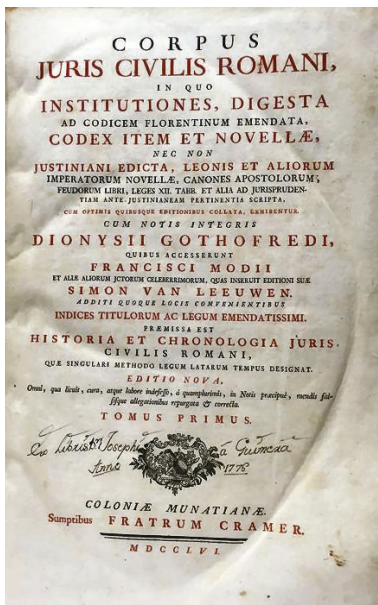
ze uitgevaardigd in het Grieks, maar omdat men in de Middeleeuwen geen Grieks kende – *Graeca non leguntur* (Grieks wordt niet gelezen) – werd een Latijnse tekst gebruikt die bekendstaat onder de naam *Authenticum*.⁸³ Aan deze vier verplicht voorgeschreven onderdelen werd een vijfde over het middeleeuwse Leenrecht, *Libri feudorum*, toegevoegd, dat slechts sporadisch werd onderwezen.⁸⁴ Samen vormden ze het geheel dat zich tooide met de naam *Corpus Iuris Civilis*. Daarnaast was in de Middeleeuwen een tweede Corpus ontstaan, dat van het Canonieke recht, dat wil zeggen van het recht van de rooms-katholieke kerk, maar het moge duidelijk zijn dat dit *Corpus Iuris Canonicum* niet werd onderwezen aan een reformatoische universiteit.⁸⁵

Voor de studenten kwam het erop aan de teksten van de Romeinse onderdelen van het *Corpus Iuris Civilis* zo goed mogelijk te begrijpen om ze later in de praktijk te kunnen toepassen. Voor dat goede begrijpen stonden grofweg twee methoden ofwel *mores* (meervoud van *mos*) ten dienste, die bekend staan als de Italiaanse en de Franse methode van tekstuitleg. Soms traden ze met elkaar in concurrentie, maar dikwijls

werden ze naast elkaar gebruikt. Meestal hing de keuze voor de ene of de andere af van de persoonlijke voorkeur van de hoogleraar. In Groningen kwamen ze beide aan bod en daarom is het dienstig over beide iets te zeggen.

Mos italicus

De Italiaanse stad Bologna staat aan het begin van de stroming die wij de Italiaanse methode noemen. Daar werd door Irnerius en zijn school van de Glossatoren in de elfde eeuw les gegeven op grond van het enige handschrift van de Digesten dat stamde uit de tijd van Justinianus, de later zo genoemde *Codex Florentinus* (Codex uit Florence).⁸⁶ De tekst was vermengd met wijzigingen en verbeteringen afkomstig uit onbekende bronnen. De door de Glossatoren verspreide kopieën van dit samengestelde handschrift werden de *Vulgaat* genoemd, dat wil zeggen de standaarduitgave.⁸⁷ Het onderwijs van de Glossatoren kenmerkte zich in de eerste plaats door de nadruk die werd gelegd op de Digesten, waarvan de tekst kritiekloos werd geaccepteerd. Die tekst werd op dicteersnelheid gedoceerd in de volgorde waarin Justinianus ze had samengesteld. Van de Codex werden de eerste negen boeken onderwezen, eveneens in de overgeleverde volgorde.⁸⁸ Dit vasthouden aan de overgeleverde *ordo*

Het *Corpus Juris Civilis Romani*, uitgegeven door Dyonisius Gothofredus in 1756.

De tekst luidt:

CORPUS JURIS CIVILIS ROMANI

waarin tot uitdrukking worden gebracht de Instituten, de Digesten, verbeterd naar de Codex Florentinus, zo ook de Codex, de Novellen evenals de Edicten van Justinianus, Leo en de Novellen van de andere keizers, de Canones van de Apostelen, de boeken over het Leenrecht, de Wet van de twaalf Tafelen en andere geschriften die betrekking hebben op de voor-justiniaanse rechtsgelerdheid, bijeengebracht uit sommige van de beste edities, met de vollig commentaren van Dionysius Gothofredus, waaraan zijn toegevoegd andere (noten) van Franciscus Modius en van andere beroemde rechtsgelerden, die Simon van Leeuwen in zijn uitgave heeft ingelast, op de passende plaatsen ook nog toegevoegd de verbeterde lijsten van titels en wetten. Daaraan is voorafgegaan de Geschiedenis en de Chronologie van het civiele Romeinse recht, die op bijzondere wijze het tijdstip van de uitgevaardigde wetten aangeeft. Een nieuwe uitgave met alle mogelijke zorg en met niet aflatende moeite, vooral in de commentaren, van vele fouten en onjuiste beweringen gezuiverd en verbeterd. Het eerste deel, Basel, Op kosten van de gebroeders Cramer, 1756.

Particulier bezit.

legum was een tweede kenmerk van het glossatorenonderwijs. Van een stelselmatige inbreuk op die volgorde was geen sprake. De Instituten, die een systematisch overzicht van de stof gaven, werden in het onderwijs dikwijls bij de Digesten gevoegd, maar de behandeling ervan viel in het niet vergeleken bij die van de andere twee onderdelen. De student leerde zo veel mogelijk teksten uit het hoofd en nam kennis van de verklarende glossen die meestal in de marge bijgevoegd waren. Zij bestonden uit tekstverklaringen, uit grotere of kleinere samenvattingen van een titel, uit verwijzingen naar verwante teksten, uit indelingen en onderscheidingen en met name uit het opsporen van elkaar tegensprekende teksten en het oplossen van die tegenspraak. Justinianus had namelijk gesteld dat er in de Digesten geen antinomieën (tegenstellingen) voorkwamen. Indien men ze toch meende aan te treffen, moest men zijn scherpzinnigheid, *suptilis ratio*, gebruiken en zo tot de conclusie komen dat de tegenstellingen paradoxen waren, dat wil zeggen slechts in schijn bestonden, aldus de keizer aan het begin van de Digesten.⁸⁹ Voor de glossatoren hadden de woorden van de keizer het gezag van het goddelijk woord; zij zagen het dan ook als een heilige opdracht de teksten met elkaar in harmonie te brengen. Een voorbeeld: glosse *omnium animalium* (alle wezens).⁹⁰

Aan het begin van de Digesten, in D.1,1,1,3 staat:

Natuurrecht is het recht dat de natuur aan **alle wezens** heeft onderwezen; want dat recht is niet alleen eigen aan de mensensoort maar aan alle wezens die op aarde en in zee geboren worden, ook is het gemeen aan de vogels.⁹¹

Aan de woorden **alle wezens** knoopt de glosse de volgende overweging vast na gezegd te hebben dat men *God* moet lezen waar het woordje *natuur* staat:

Dit (geboren worden van **alle wezens**) is onjuist; volgens sommigen bij de wormen die niet ontstaan uit andere (wormen) maar uit de aarde; hetzelfde geldt voor de koekoek... Maar ik meen dat dit wat zo geschiedt een drift van de natuur is: er wordt hier niet gezegd dat alle dieren door middel van de coïtus worden geschapen maar dat zij door het natuurrecht worden geregeerd; en dat regime bestaat hierin dat de vogel vliegt, dat de vis zwemt en zo voor de rest.⁹²

Een tweede voorbeeld heeft betrekking op de kwestie die Brunsema en zijn navolgers in conflict bracht met de theologen: de glosse *notitia* (kennis) op de tekst van Ulpianus in D.1,1,10,pr.2 (= Inst.1,1,1):

De rechtsgeleerdheid is de **kennis** van goddelijke en menselijke aangelegenheden, het weten van wat juist is en onjuist.⁹³

Bij het woord **kennis** schrijft de glossator:

Maar moet volgens deze tekst niet iedereen die rechtsgeleerde of advocaat wil zijn, theologie studeren? Ik antwoord: neen, want alles is te vinden in de rechtsboeken.⁹⁴

Het derde kenmerk van het onderwijs van de glossatoren was het ontbreken van de Griekse rechtsteksten: *Graeca non leguntur* (Grieks wordt niet gelezen). De Novellen die grotendeels in het Grieks waren geschreven, werden gedoceerd aan de hand van een Latijnse tekst, *Authenticum* genaamd. De inhoudelijke veranderingen die zij aanbrachten in de keizerlijke wetten werden in verkorte vorm in het Latijn weergegeven en in de Codex achter de betreffende wet ingelast; deze verkorte toevoegingen werden *Authenticae* genoemd.

Van de verschillende glossen maakte Accursius omstreeks het jaar 1240 een standaardglosse die sindsdien algemeen werd gebruikt: de *Glossa ordinaria*. In de 96.000 glossen werd niet alleen een verklaring van een tekst gegeven, maar ook de eventuele bruikbaarheid voor de praktijk aangetoond. Dat was immers het uiteindelijke doel. Die praktische toepassing werd nog breder uitgemeten in de commentaren die na Accursius aan de tekst en de glossen werden vastgeknoopt. Als belangrijkste vertegenwoordiger van deze commentatoren gold de in Perugia docerende Italiaanse jurist Bartolus de Saxoferrato (1314-1357). Zijn invloed was zo groot, dat de zegswijze opgeld deed dat niemand jurist was als hij geen Bartolist was: *nemo jurista nisi Bartolista*. De methode van Bartolus die eveneens het oog vóór alles gericht had op de praktische toepassing van de tekst kreeg de naam *mos italicus*. Dezelfde methode werd ook aangewend voor de teksten van het *Corpus Iuris Canonici* (Corpus van het Canonieke recht), dat zich in Bologna naast het civiele recht had ontwikkeld. Eén beroemd voorbeeld van de bartolistische methode is de uiteenzetting van de beginselen van het internationaal privaatrecht. Dat fenomeen was aan het Romeinse recht onbekend, omdat na het jaar 212 iedereen Romeins burger was en dus was onderworpen aan het Romeinse recht.⁹⁵ Bartolus knoopte zijn uitvoerige beschouwingen

vast aan een zeer korte glosse uit de standaardeditie van Accursius. De glosse bevatte een rechtsvraag die slechts in verwijderd verband stond met de Codextekst waarop zij was gemaakt. Die Codextekst was de allereerste wet van het boek, C.1,1,1. De wet was uitgevaardigd door keizer Theodosius I in het jaar 380 en legde het christelijk geloof op aan alle inwoners van zijn rijk:

Wij willen dat **alle volkeren** die door de juiste maatstaf van onze lankmoedigheid worden bestuurd, deelhebben aan die godsdienst, die de heilige apostel Petrus volgens het door hem beleden geloof verklaart aan de Romeinen te hebben verkondigd...⁹⁶

De Accursische glosse op de woorden **alle volkeren** luidt:

Maar als een burger van Bologna wordt vervolgd in Modena, hoort hij niet berecht te worden volgens de verordeningen van Modena waaraan hij niet is onderworpen.⁹⁷

Hoe te handelen bij geschillen tussen burgers van soevereine steden, in dit voorbeeld Bologna en Modena? Dat was een nieuwe kwestie die de glosse in het bovenvermelde zinnetje aan de orde stelde. Men moet namelijk weten dat de Noord-Italiaanse steden zich na een taaie strijd aan de macht van de Roomse keizer Frederik Barbarossa hadden onttrokken en na de slag bij Legnano (1176) van hem verregaande autonomie hadden gekregen. Zij werden niet langer geregeerd door de oppermacht van de keizer, maar waren soeverein. De vraag betrof dus een probleem van interstedelijk privaatrecht. Voor *interstedelijk* kan men nu lezen *internationaal*, omdat niet langer de steden maar de nationale staten soeverein zijn.

Aan deze ene zin knoopte Bartolus een uitvoerige beschouwing vast die te lang is om hier weer te geven maar in de kern op het volgende neerkomt.⁹⁸ Onroerende zaken worden geregeerd door de rechten van de stad (nu: de staat) waarin ze gelegen zijn. Het recht van de plaats waarin een overeenkomst was gesloten, is van toepassing op vragen over de geldigheid van interstedelijke (nu: internationale) contracten en zijn er problemen bij de uitvoering, dan geldt het recht van de plaats waarin het contract moest worden nagekomen. Het procesrecht ten slotte wordt geregeerd door de regels van de rechtbank van de plaats waarin de gedaagde woont.

Zo ontwierp Bartolus een uitgewerkt stelsel van grondregels, doorspekt met bewijsplaatsen uit het *Corpus Iuris Civilis et Canonici*, die hun gelding hebben behouden tot in de 21^e eeuw en in Nederland pas op 1 januari 2012 uit de wet zijn geschrapt.⁹⁹ Het kenmerkende van dit voorbeeld en van de Italiaanse methode is dat tussen de glosse en de oorspronkelijke tekst geen inhoudelijk verband hoeft te zijn.

De Bartolistische methode heeft met name in de Duitse landen en in onze gewesten in de zeventiende en achttiende eeuw een vervolg gekregen in de zogenoemde *usus modernus Pandectarum* (de moderne toepassing der Pandekten). De beweging die haar naam ontleende aan een werk van Samuel Stryk (1640-1710)¹⁰⁰ poogde een verbinding van Digestenteksten met de eigentijdse (*modernus*) rechtspraktijk tot stand te brengen. Haar tekstverklaringen maakten zich zonodig los van hun Romeinse oorsprong en stonden in dienst van de oplossing van concrete ‘moderne’ rechtsvragen. Ook het geldende gewoonterecht werd daarbij betrokken. In Groningen is de *usus modernus* te bespeuren in de geschriften en disputaties van Matthaeus en Feltman. Een typische achttiende-eeuwse vertegenwoordiger is Van der Keessel.

Mos gallicus

In de zestiende eeuw begon het Italiaanse rechtsgeleerde landschap zich te tooien met Franse kleuren. Onder invloed van het humanisme, waarvan de aanzetten reeds in de dertiende eeuw zijn te bespeuren,¹⁰¹ ontwikkelde zich een nieuwe methode van uitlegging die vooral in Frankrijk bloeide en *mos gallicus* (de Gallische, dat wil zeggen de Franse methode) werd genoemd. Geïntroduceerd door de Italiaan Andreas Alciatus (1492-1550) concentreerde de *mos gallicus* zich in Bourges, waar de belangrijkste vertegenwoordigers werkten en doceerden: Cuiacius (1522-1590), Duarenus (1500-1559), Donellus (1527-1591) en Hotman (1524-1590). De door het humanisme geïnspireerde Franse methode kenmerkte zich door een geestdrift voor de antieke cultuur en door een filologische en historische interesse in de tekst. De tekst werd niet langer als gegeven fundament aangenomen, neen, het fundament zelf werd op zijn stevigheid getoetst met filologische hulpmiddelen: emendaties, conjecturen, handschriftenvergelijking, tekstwijzigingen, reconstructie van ontbrekende Griekse teksten, bestudering van inscripties en subscripties, van afkortingen en dateringen, kennis van de historische context en van de uitwendige geschiedenis van het Romeinse recht (*antiquitates*), enzovoort. Kortom, aan de *applicatio* (toepassing)

van een tekst ging de *cognitio* (kennis) vooraf. Toch bleef het uiteindelijke doel ook voor de humanist het oplossen van *rechtsvragen* door het vaststellen van de beste tekst, van hoeveel hulpwetenschappen hij zich ook bediende. Mocht de vastgestelde tekst geen oplossing bieden, dan zag de humanist er niet tegen op de *ratio juris* (rechtssysteem) tegen het gezag van de wettekst te laten gelden.¹⁰²

De *mos gallicus* kreeg naast een wetenschappelijke ook een politieke lading. Veel humanisten keerden zich tegen de Italiaanse methode van het Romeinse recht en daarmee tegen alles wat Rooms (Romeins) was, dat wil zeggen tegen het vanzelfsprekende gezag van de Roomse keizer en de Roomse paus. Het valt dan ook op dat velen behoorden tot het reformatorische kamp. De minachting die zij hadden voor de Accursische glosse en voor de commentatoren uit de Bartolistische school wordt op barokke wijze verwoord door de reusachtige romanfiguur Pantagruel die in Bourges gaat studeren.¹⁰³

Zo kwam hij naar Bourges, waar hij geruime tijd studeerde en in de faculteit der rechten veel vorderingen maakte. Dikwijls zei hij, dat de wetboeken hem een schoon gouden kleed leken, een zegevierend wonder van kostbaarheid, maar met stront omzoomd. Want, zo zei hij, ter wereld vindt men geen boeken, zo mooi, zo luisterrijk, zo sierlijk, als de teksten der Pandecten, maar hun marge, de Glosse van Accursius namelijk, is zo smerig, zo schandelijk en luizig, een en al vuiligheid en gemenigheid.

Pantagruel spreekt recht. Tijdens de rechtszaak noemt hij Accursius, Baldus, Bartolus en andere Italianen 'oude kwebbels die nooit een snars van de wetten der Pandecten verstonden en niets waren dan grote stomme kalveren, onwetend omtrent alles wat tot goed begrip van het recht nodig is'. Tekening van Gustave Doré (1832-1883), in: François Rabelais, *Gargantua en Pantagruel*. Amsterdam 1980.

Door de herontdekking van de Griekse bronnen werd het gezag van de juridische Vulgaat (en overigens tevens van de bijbelse Vulgaat) ondermijnd en aangetast. Terug naar de bronnen was een van de doelstellingen van de Franse methode van uitlegging. De teksten van het *Corpus Iuris Civilis* werden in hun historische context geplaatst, aan een filologische toets onderworpen en in een filosofisch kader gezet. Ongetwijfeld heeft de methode bijgedragen tot een beter begrip van de tekst, tot een vermeerdering van de kennis van de geschiedkundige en soms zelfs van de juridische betekenis van de rechtsregels die in de tekst waren verborgen. In dit opzicht betekende de *mos gallicus* een stap vooruit in de ontwikkeling van de rechtswetenschap. Maar er was een keerzijde. De geschriften der humanisten bestonden soms uit ellenlange commentaren die allerlei wetenswaardigheden bevatten, maar het juridische begrip van de tekst slechts zelden vooruitbrachten. Eén exotisch voorbeeld is dat welke handelt over de zogenoemde *plus petitio*, dat wil zeggen over het meer eisen dan is afgesproken.¹⁰⁴ Als is afgesproken dat aan jou gewoon purper wordt geleverd en je vraagt in een proces Tyrisch purper of je komt overeen dat je wijn zult krijgen en je eist voor de rechter Siciliaanse wijn, dan claim je meer dan is overeengekomen en maak je je schuldig aan *plus petitio*. Men moet kortom precies eisen wat is afgesproken. Dat is zelfs het geval indien je iets opvraagt dat minder of niets waard is, want soms is het voor de schuldenaar handiger het duurdere te verschaffen. Van dit laatste nu geeft de Byzantijnse hoogleraar Theophilus uit de tijd van Justinianus in zijn Griekse Parafrase op de Instituten (533 na Chr.) een voorbeeld.

Van alle wijnen, zegt hij, is de Campaanse wijn de slechtste. Als nu in het algemeen gestipuleerd is dat jij aan mij wijn zult leveren en ik eis Campaanse wijn op, dan maak ik me schuldig aan *plus petitio*, hoewel ik de wijn van de minste kwaliteit opeis. Het kan immers voor de gedaagde gemakkelijker zijn betere wijn te geven dan de Campaanse omdat hij die niet bij de hand heeft.¹⁰⁵

Deze toevoeging van Theophilus is een typisch kluifje voor de humanisten. Iedereen laat zijn geleerdheid erop los.¹⁰⁶

Welke wijn Theophilus bedoelt met Campaanse wijn wordt niet duidelijk, zegt Fabrotus. Zeker niet de Falernische, want dat is een goede wijn. Ook *vinum Caecubum* en *Massicum* zijn goede wijnen. De wijn uit Veii is slecht, maar, zegt Jean Doujat (1609-1688) die komt uit Toscane. Deze opmerkingen worden geadstrueerd

met verwijzingen naar klassieke auteurs zoals Varro, Martialis, Florus, Plinius, Strabo, Horatius en vele anderen. De humanist Johannes Colerus (1647-1707) is verontwaardigd. ‘Maar heeft Theophilus hem dan nooit geproefd?’, roept hij uit. Hij is wel de alleronkundigste en met de geschiedenis het minst op de hoogte. Antonius Ufillus (midden zestiende eeuw) verdedigt Theophilus. Hij was met de plaats onbekend, zegt hij, omdat hij een Griek was en heeft dus de streek nooit bezocht. Hij moest zich immers aan het Hof van Justinianus bezighouden met vleierijen aan de keizer. Gothofredus (1549-1622)¹⁰⁷ haalt Horatius aan als bewijs van de goede kwaliteit van de Campaanse wijn. De gierige Opimius, zegt Horatius, pleegt op feestdagen slechte wijn uit Veii te drinken uit een Campaanse schenkan om zich rijker voor te doen.¹⁰⁸ Precies om dit bedrog tegen te gaan, voegt Gothofredus eraan toe, plegen wij vandaag Rijnwijn en Moezelwijn (de mindere wijnen) uit een andere beker te drinken dan Franse of Spaanse wijn, zodat ieder het verschil kan zien.

Deze aantekeningen zijn slechts een fractie van alle opmerkingen die naar aanleiding van de toevoeging van Theophilus worden gemaakt. Ze leren ons vele wetenswaardigheden die niets te maken hebben met de juridische regel, laat staan met haar bruikbaarheid.

De historische context mocht dan niet altijd de bruikbaarheid van de tekst ten goede komen, hij leidde wel tot een grotere aandacht voor de algemene geschiedenis en verrassend genoeg ook voor het *ius publicum*. De context die de *mos gallicus* om de tekst heen weefde, strekte zich dikwijls uit tot de staatsrechtelijke geschiedenis. Het staatsrecht kreeg daardoor een, zij het nog bescheiden, plaats in het juridisch curriculum. Maar de meest in het oog vallende vernieuwing van het humanistische onderwijs was wel de nieuwe systematiek. Uitgaande van de didactische regel dat het algemene aan het bijzondere dient vooraf te gaan, begon men de cursus niet met de Digesten of de Codex, maar met de bestudering van de Instituten en van de laatste twee titels van de Digesten die gingen over definities en over rechtsspreuken.¹⁰⁹ Voorts werd, zoals gezegd, de heilige volgorde van de justiniaanse wetgeving losgelaten, maar werden teksten over eenzelfde thema uit verschillende titels bijeengezocht en afzonderlijk behandeld. Het verst in het systematiseren ging de eerder genoemde promotor van Brunsema, Hugues Doneau (Donellus). Uitgaande van de Instituten ontwierp hij een nieuwe structuur van het privaatrecht door een rigoureuze onderscheid te maken tussen het materiële recht en het formele procesrecht.¹¹⁰

De thematisering ging niet zover dat de hoogleraren naar vakgebied werden aangesteld zoals dat tegenwoordig het geval is, dus een hoogleraar Verbintenissenrecht, Goederenrecht, Strafrecht, Procesrecht, Staatsrecht, enzovoort. Waren er meer hoogleraren aan een rechtsgeleerde faculteit verbonden, dan liep de scheiding anders, namelijk tussen enerzijds de Instituten (en de laatste twee Digestentitels) en anderzijds de Digesten en Codex. De jongere, minst ervaren hoogleraar doceerde de Instituten. Zo was, zoals we hebben gezien, Brunsema *professor Institutionum* en was ook de aanvankelijke leeropdracht van Huninga beperkt tot het onderwijs in de Instituten. De meer ervaren hoogleraar nam de Digesten en Codex voor zijn rekening. Dat was na de oprichting Pijnacker, die al ervaring in het lesgeven had gehad in Leiden. Aan de hoogleraar die het moeilijkste onderdeel, de Codex, doceerde, werd de eretitel *primarius* toegekend.

Het juridisch humanisme heeft een variant gekend die met onze streken is verbonden en bekendstaat onder de benaming Hollandse Elegante School.¹¹¹ Elegant staat hier niet voor zwierig of galant, maar voor doordacht, nauwkeurig, scherpzinnig. De school beperkte zich niet tot de ‘Hollanders’, maar telde geleerden uit alle gewesten en enkele Duitsers tot haar aanhangers.¹¹² Zij bloeide iets later dan de Franse school, die de Hollanders tot voorbeeld diende. Een eigen kenmerk van de Hollandse School is de literatuurvorm van de *observatio*, de nieuwsgierige waarneming, neergelegd in een in vlekkeloos Latijn geschreven essay. Verder hielden de meeste Hollanders vast aan de *ordo legum* (vaste volgorde der wetteksten)¹¹³ en hechtten zij minder aan systematisering. Zij voelden zich meer verwant met de ‘literaire’ benadering van Cuiacius dan met de systematische van Donellus, ondanks het feit dat de laatste acht jaar in Leiden had gedoceerd. Onder de zeventiende- en achttiende-eeuwse Groningse hoogleraren, die over het algemeen de *mos gallicus* waren toegedaan, treft men een enkele aanhanger van de Hollandse Elegante School aan (Joannes Cannegieter, Hendrik Jan Arntzenius).

De behandeling van de stof

Niet alleen was de leerstof in Groningen dezelfde als die aan de andere Europese universiteiten, ook de concrete inrichting van het onderwijs verschildte niet veel.¹¹⁴ Wilde men aan de Groningse Academie worden toegelaten, dan was een vooropleiding niet vereist, wel gewenst. Een poging van de rector van de Latijnse school in Groningen om de toegang

tot de Academie te binden aan het diploma van die school mislukte.¹¹⁵ Dikwijls vulde men de gebrekkige kennis aan door het volgen van enige algemeen vormende vakken in geschiedenis, taal en filosofie.¹¹⁶ Voorwaarde voor de toelating was niet meer dan de aanmelding bij de Rector Magnificus gevolgd door een eigenhandige inschrijving, immatriculatie, in het *Album Academiae* tegen betaling van achttien stuivers aan de Rector en zes aan de pedel.

Op twee manieren werd de stof aan de student gepresenteerd. Allereerst gaven de hoogleraren *lectiones* (lessen) ofwel *praelectiones* (voordrachten, 'Vorlesungen') over de materie. Deze colleges waren voor iedereen toegankelijk; men hoefde voor het bijwonen ervan niet te zijn ingeschreven in het *album studiosorum* (register van studenten). Ze werden gehouden in het Academiegebouw op een van de reeds genoemde vier dagen die daarvoor waren gereserveerd, maandag, dinsdag, donderdag en vrijdag. De precieze tijden van ieders onderwijs stonden aangekondigd op de *series lectionum* (opsomming der colleges). De publieke colleges waren geen succes, hoewel zij behoorden tot de primaire taak van de hoogleraren. Ze brachten voor hen geen geld in het laatje en waren alleen al daarom niet geliefd. Onder de vage aankondiging *quaestiones selectae* (uitgekozen vraagstukken) maakten de hoogleraren het zich gemakkelijk met als gevolg dat de studenten – en al helemaal het overige publiek – wegbleven. Langzaam maar zeker raakten de publieke colleges in onbruik, hoezeer de Curatoren ook hun best deden ze te handhaven, omdat dat naar hun mening de uitstraling van de universiteit bevorderde. Het hielp niet. Op den duur werden de publieke colleges niet of zeer sporadisch nog gegeven, hoewel ze op de *series* aangekondigd bleven. Voor de 'echte' private lessen moesten de studenten betalen; ze vonden plaats in het huis van de professor. In die colleges werd de stof stelselmatig behandeld en werd de student een 'systema' van het recht voorgeschoteld. De hooggeleerde las de stof op dicteersnelheid voor zodat de studenten zijn voordracht woordelijk konden optekenen. De dictaten bestonden dikwijls uit aantekeningen die de hoogleraar had gemaakt op een door hem aanbevolen studieboek. Sommige van die leerboeken gingen generaties mee.¹¹⁷

De aanhangers van de Italiaanse en die van de Franse methode bestreden elkaar fel op papier – de eerste vonden de tweede onpraktisch, de tweede de eerste onwetenschappelijk – maar in het onderwijs van alledag was de tegenstelling minder groot. Dat wordt duidelijk wanneer men de aandacht richt op de dertien hoogleraren die aan de Groningse Academie in de eerste eeuw van haar bestaan het onderwijs in

de rechtsgeleerdheid hebben verzorgd. Zij namen van beide *mores* over wat hun dienstig leek. Zo is van Antonius Matthaeus bekend dat hij *more italico* de justiniaanse volgorde der wetboeken strikt aanhield, terwijl de aankomende student zijn rechtenstudie *more gallico* begon met de Instituten. In het Institutendictaat werd verwezen naar verwante onderwerpen in de Digesten en de Codex. Zoals we hebben gezien, deed Brunsema enkele jaren over de vier boeken van de Instituten. Dat betekende dat de aankomende studenten na 1596 midden in de stof vielen. De studenten kregen dus nooit het geheel te horen, maar slechts dat onderdeel, dat de hoogleeraar toevallig dat jaar behandelde. Bij de Digesten leverde dat niet al te veel moeilijkheden op, want zij waren niet in een dogmatische ordening gezet, maar kenden een tamelijk willekeurige volgorde.¹¹⁸ Moeilijkheden deden zich pas voor bij de systematisering van de stof zoals Donellus die aanbracht. Dan moest men van de basis op de hoogte zijn, wilde men met vrucht de uitwerking kunnen begrijpen. Wellicht is dit de reden waarom de methode van Donellus in Leiden niet aansloeg. Het systematisch opgezette onderwijs was, om het maar modern te zeggen, 'roostertechnisch' te lastig.

Naast de publieke en private colleges bestond er vanouds nog een tweede vorm van onderwijs, die het midden hield tussen praktijk en theorie, de *disputatio*.¹¹⁹

De *disputatio* was een soort van proeve, een 'gymnastiek des geestes',¹²⁰ die al in de oudheid bekend was en onderdeel uitmaakte van de opleiding in de retorica. Van Suetonius en Seneca *pater* zijn geschriften bekend waarin *casus* (gevallen) werden behandeld die deels aan de rechtspraktijk waren ontleend, deels uit de studeerkamer stamden.¹²¹ Het recht stond daarin in dienst van de retorica,¹²² anders dan de disputaties die aan de Academies een wezenlijk onderdeel vormden van elke studie en met name van de rechtenstudie. De retorica stond nu in dienst van het recht. Oefening van het vernuft en het achterhalen van de waarheid waren het doel dat men met de disputaties trachtte te bereiken.¹²³ Zoals bij de colleges, waren er publieke en private disputaties. Waarschijnlijk bestond het onderscheid hierin dat de eerste in tegenstelling tot de laatste door iedereen konden worden bijgewoond. Disputaties werden op zaterdag gehouden, twee-, drie- of viermaal in de maand.¹²⁴

Anders dan bij de *Vorlesung* zaten de studenten niet passief te luisteren en een dictaat op te tekenen, maar waren zij actief in de weer als vragensteller (opponent) en als verdediger (*defendens*, respondent). Het onderwerp dat verdedigd moest worden, was versneden in een aantal stellingen en het was de taak van de opponent bezwaren, *objectiones*,

Tekening van een disputatie, met rechts de presiderende hoogleraar, links de opponent (*objicio*: ik opponeer), in het midden de promovendus (*respondeo*: ik antwoord) Onder het plaatje: *sic crescit eruditio*: zo groeit de geleerdheid. Links van het plaatje de tekst: Dit schreef ik in Herborn op 2 april 1751 onder het motte: *Honeste vive*: Leef eerzaam (ontleend aan de rechtsvoorschriften van Justinianus: eerzaam leven, een ander niet benadelen, ieder het zijne toebedelen). Rechts de tekst: Johannes Fredericus Winckel, student filosofie in het Nassause Dillenburg wilde dit huidige teken van zijn liefde, eerbied en herinnering brengen aan de voortreffelijke bezitter van dit album, de zeergeleerde jongeman Johannes Henricus Achenbach, zijn oogappel onder de vrienden, met de intieme wens van de goddelijke zegening. Achttiende-eeuws handschrift, Herborn.

tegen één of meer stellingen in te brengen. Tegen deze aanvallen verdedigde de respondent zich vervolgens. Niet altijd is duidelijk wie nu precies de stellingen bedacht en formuleerde, maar meestal was dat de hoogleraar. Soms kan men met zekerheid achterhalen dat het de hoogleraar was die de bedenker was geweest, soms ook verborg de hoogleraar zich achter de naam van een student. Heel wat hooglerarenruzies zijn in disputaties uitgevochten over de rug van de leerlingen. Bedachten studenten zelf de theses of voegden zij eigen stellingen aan bestaande toe, dan legden zij die aan de hoogleraar ter goedkeuring voor.¹²⁵ Ze werden *corollaria* (letterlijk: supplementen) genoemd en mochten het getal van twaalf niet overschrijden. Ze moesten kort en bondig, *breves ac succinctae*, worden geformuleerd, zodat ze op één bladzijde konden worden gereproduceerd.¹²⁶ Aan de hoogleraren werd toegestaan meer en uitgebreidere stellingen te maken. Werden de disputaties in een verzameling uitgegeven, dan gebeurde dat altijd op naam van de hoogleraar. Hij bleef, zoals ook nu nog, de uiteindelijk verantwoordelijke voor het gestelde en kon daar eventueel op worden aangesproken.

De zitting waarop werd gedisputeerd, had plaats onder leiding, *sub praeside*, van meestal de hoogleraar en duurde ongeveer twee uur, gewoonlijk 's ochtends van 9 tot 11 uur. De stelling of stellingen werden aangevallen door studenten, die minstens tweedejaars in de studie moesten zijn.¹²⁷ Ook hoogleraren van andere faculteiten en allen die de doctorsgraad bezaten, konden zich voor een oppositie aanmelden. De *praeses* fungeerde als een soort scheidsrechter. Hij moest er onder andere op toezien dat de zitting ordelijk, *placide ac modeste* (vreedzaam en sober), verliep, dat de gedachtewisseling niet ontaardde in ruzie en

dat er geen smaadwoorden werden gebruikt met name tegen de opposanten.¹²⁸ Uit de laatste vermaning blijkt dat het er tijdens het disputeren heet aan toe kon gaan. Gewoonlijk werden de oefendisputaties gehouden in een vast gezelschap van studenten, die bij toerbeurt disputeerden. Zij vormden een *collegium*.¹²⁹ De opposenten werden door loting vastgesteld. Dikwijls hadden de onderwerpen verband met elkaar en vormden ze samen een doorlopend commentaar op een titel van de Instituten, Digesten of Codex, zogenoemde *disputationes circulares* (circulaire disputaties). Zo verscheen onder de auspiciën van Pijnacker een bundel waarin dertien disputaties waren opgenomen, onder de naam *Praeludia Iuris Civilis* (Vooroefeningen in het burgerlijk recht).¹³⁰ Het was het product van tien studenten die onder leiding van de toen nog in Leiden docerende hoogleraar een disputeergezelschap hadden gevormd. Ze hadden allen om de beurt gedisputeerd, drie studenten tweemaal. Zulke *Collegia* werden, zoals gezegd, in druk uitgegeven op naam van de hoogleraar. Zo kennen we het ‘verzameld werk’ van de opvolger van Pijnacker, Antonius Matthaeus, met alle disputaties die onder zijn leiding waren gehouden, niet alleen de Groningse, maar ook die uit Herborn en Marburg, waar hij voordien doceerde. De titel van de na zijn dood verschenen verzameling is veelzeggend: *Collegia Iuris Sex* ofwel zes (disputeer)collegia over het recht.¹³¹ Zij bevatten meer dan honderd disputaties.

Van de opvatting van Matthaeus over het onderwijs in de rechtenstudie weten wij het een en ander dankzij een uit 72 stellingen bestaande oefendisputatie, die onder zijn voorzitterschap is gehouden: *De studio juris recte instituendo* (over de juiste inrichting van de studie in het recht). De disputatie paste in een afzonderlijke categorie van geschriften, die alle de ‘methodologie’ tot onderwerp hadden.¹³² Respondent, dat wil zeggen de verdediger der stellingen, was Gerhardus Schulte uit Bremen.¹³³ Dat de stellingen van de hand van Matthaeus zijn, zegt hij zelf in het voorwoord van de *Collegia Iuris Sex*.¹³⁴ Het is verhelderend er een ogenblik bij stil te staan, omdat zijn uitgedrukte gedachten niet beperkt zijn tot de Groningse opleiding, maar een veel bredere strekking hebben.

De inrichting van de studie volgens Antonius Matthaeus

In de eerste tien stellingen wordt met grote nadruk betoogd dat de docent de volgorde van de wetten moet aanhouden zoals die door keizer Justinianus is vastgesteld en in de middeleeuwse Italiaanse universiteiten werd in acht genomen. Wellicht, zegt Matthaeus, zou het mogelijk

zijn een betere ordening vast te stellen, maar nu die door de keizer niet in acht is genomen, is het niet aan ons een andere te ontwerpen. Want dan zouden we onze tijd besteden aan dubbel werk, terwijl wij die tijd nodig hebben om de rechtsregels te *begrijpen* en vervolgens *toe te passen*.¹³⁵ Want aan de *applicatio* (toepassing) gaat de *cognitio* (kennis) van de wetten vooraf. Die kennis kun je wellicht op eigen kracht bereiken, maar het is aan te raden schriftelijke en het liefst mondelinge uitleg te baat te nemen.¹³⁶ In ieder geval dient de student alle boeken, titels, fragmenten en paragrafen te bestuderen en geen enkele over te slaan.¹³⁷ Dat betekent géén systematische uiteenzettingen, géén thematische behandeling in de vorm van *summae* (samenvattingen)¹³⁸ en vooral géén zogenoemde *brocardicae* (juridische aforismen), algemene regels in de vorm van spreekwoorden, wij zouden nu zeggen, oneliners. Hij haalt als steun voor zijn stelling drie schrijvers uit de Franse school aan, Duarenus (1509-1559), Balduinus (1520-1573) en Cuiacius (1522-1590), die elk tekeergaan tegen deze ‘makkelijke’ vorm van onderwijs.¹³⁹ Van de grote Bartolus uit de Italiaanse school blijft weinig over. Met instemming wordt Goveanus (1505-1566) aangehaald, die hem de slechtst denkbare leermeester, *pessimus juris magister*, vindt.¹⁴⁰ Met zoveel woorden wordt gezegd dat de student voor een goed begrip van de wetten de werken van de moderne schrijvers moet raadplegen, in de eerste plaats Baro, Duarenus, Cuiacius, Hottomannus en Donellus, allen humanisten uit de Franse school.¹⁴¹ Want de oude Italiaanse juristen zoals Accursius, Azo, Bartolus, Baldus, Paulus de Castro, Alexander en Iason zijn meer een obstakel dan nuttig.¹⁴²

De studie moest beginnen met de Instituten, die immers de eerste elementen van de gehele rechtswetenschap bevatten, natuurlijk in de strikte volgorde van de paragrafen.¹⁴³ Hulp bij de uitlegging ervan boden de geschriften van Baro, Mynsinger, Hotman, Balduinus, Wesembecius, Vultejus en Borcholt, wederom schrijvers uit de humanistische traditie. Ten minste een van die werken moest de student raadplegen.¹⁴⁴ Van de Instituten ging men naar de Digesten (in het Grieks: de Pandekten) en dan naar de Codex en de Novellen. Niet door elkaar, maar netjes in die volgorde.¹⁴⁵ Ook hier werd precies aangegeven, welke hulpmiddelen de student het beste ten dienste stonden.¹⁴⁶

Had men uiteindelijk voldoende *kennis* verworven, dan volgde de tweede fase van de studie, de *toepassing* van de opgedane kennis. Toepassing van het recht was immers niets anders dan gelijke gevallen gelijk beoordelen.¹⁴⁷ Bij het bestuderen van de rechtstoepassingen in de vorm van *decisiones*, *observationes*, *conclusiones*, *quaestiones*, *consultationes practicae*, *consilia*, *communes opiniones*, *processus*, *sententiae* en *res*

*judicatae*¹⁴⁸ hielpen de moderne schrijvers de student niet veel; hiervoor moest hij bij de oudere rechtsgeleerden zijn, die zich immers in het bijzonder op die toepassing hadden toegelegd.¹⁴⁹ Hier hielp dus de praktische Italiaanse methode.

Niet alleen de studenten, ook de hoogleraren werden door Matthaeus vermaand. Want dat de studenten dikwijls van de colleges wegbleven, had wel degelijk een oorzaak; het was vaak de schuld van de professoren.¹⁵⁰ Vier redenen zou je kunnen aanwijzen: slordigheid, onkunde, onbegrijpelijkheid en breedsprakigheid.¹⁵¹ Daardoor kon het voorkomen dat de hoogleraar uit ijdel vertoon langer deed over de uitleg van een enkele regel uit de Instituten dan de Grieken voor Troje lagen.¹⁵² Daardoor kon het ook voorkomen dat de onwetende student door de onkundige hoogleraar werd geleid als een blinde door een blinde.¹⁵³

De aanwijzingen van Antonius Matthaeus voor de ideale opzet van de studie hebben model gestaan voor het rechtenonderwijs in de zeventiende eeuw, niet alleen in Groningen, maar aan de meeste Noord-Europese universiteiten. Het opvallendste kenmerk is wel het onderscheid tussen de rechtskennis die geheel op humanistische grondslag *more gallico*, was gestoeld en de rechtspraktijk die *more italico* werd geleerd uit geschriften waarop in het eerste deel van de studie werd neergekeken. Verder is opvallend hoezeer en hoe dikwijls de strikte handhaving van de justiniaanse volgorde wordt beklemtoond. Zoveel is zeker: de student die in Groningen aankwam om rechten te studeren volgens het program van Antonius Matthaeus kreeg een gedegen opleiding.

EXAMENS

De studieduur was in beginsel aan geen bepaalde termijn gebonden. Men ging op voor het examen wanneer men zich daarvoor voldoende voorbereid achtte. Gemiddeld studeerde men echter vier tot zes jaren. Achtte de student zich voldoende bekwaam, dan vroeg hij toestemming aan de Rector om voor het examen op te gaan. Het examen bestond uit drie onderdelen en werd in de Senaatszaal, *in Curia Academiae*, gehouden in aanwezigheid van ten minste drie hoogleraren en twee Curatoren.¹⁵⁴ Op de eerste dag werd de kennis van het Romeinse recht zoals dat was neergelegd in de Instituten, getoetst, vervolgens werd hij streng, *rigide*, aan de tand gevoeld over de Digesten en Codex in het algemeen. Werde die kennis voldoende bevonden, dan werden hem twee teksten, een uit de Digesten en een uit de Codex, voorgelegd waarover hij binnen 24 uur zijn woordje moest doen. Men ging dus van de breedte naar de diepte. Was

men ook voor dit onderdeel geslaagd, dan volgde de *disputatio pro gradu* (disputatie ter behaling van een graad). Uit drie door de faculteit aangegeven onderwerpen over het Romeinse recht mocht de kandidaat er één kiezen. Hij kreeg dertig dagen de tijd het door hem gekozen onderwerp te bestuderen en bekwaam in stellingen samen te vatten, *materiam intra dies triginta elaboratam et in theses apte digestam*. Tevens koos hij welke graad hij verlangde te behalen. De universiteit verleende vier graden, die van licentiatus, doctor, magister en baccalaureus. In de praktijk beperkte men zich tot de eerste twee en werd men in de rechtenfaculteit verheven of tot licentiatus of tot doctor.¹⁵⁵ Om de eerstgenoemde graad, die de mindere was van de tweede, te behalen, moest de kandidaat dezelfde proeven afleggen, maar was het hem toegestaan onder leiding van de hoogleraar te disputeren of zich door hem te laten bijstaan.¹⁵⁶ De *disputatio* voor de doctorsgraad was de meest voorkomende en werd zonder voorzitter, *sine praeside*, gehouden. De ondervraging duurde drie uur, van het achtste tot het elfde uur, twee dagen lang. Wanneer de kandidaat de stellingen naar genoegen van de hoogleraren had verdedigd, vroeg hij om een oordeel aan de Senaat die dat gaf, ‘oprecht, zonder zich te laten leiden of door gunst, of door haat of kwaadwillendheid’.¹⁵⁷ Was dat oordeel gunstig, dan werd hem de graad van *licentiatus* of van *doctor utriusque iuris*, doctor in de beide rechten, toegekend. Die beide rechten waren vanouds het Romeinse en het Canonieke recht. De reformatie heeft aanvankelijk nog gepoogd een graad in alleen het Romeinse recht in te stellen – het Canonieke recht was immers het recht van de kerk van Rome – maar die kwalificatie werd met name in het buitenland als onvolledig en dus onvoldoende beschouwd, zodat de oorspronkelijke graad werd hersteld, zonder dat het Canonieke recht was gedoceerd.¹⁵⁸ De eigenlijke verheffing tot doctor vond plaats op een door de Rector vastgestelde en publiekelijk aangekondigde dag. Zij kon evenals de hoorcolleges en de disputaties publiek dan wel privaat van karakter zijn. De publieke promotie had plaats in de Academiekerk. Op de aangekondigde dag werd de promovendus in processie uit de Senaatszaal naar de Academiekerk geleid. Daar aangekomen sprak de hoogleraar in de theologie op de hoge kathedraal¹⁵⁹ een gebed uit. De promovendus die op de onderste kathedraal had plaatsgenomen, hield daarop een korte toespraak. Vervolgens werd hij door de promotor die ondertussen op het hoge spreekgestoelte had plaatsgenomen uitgenodigd zich bij hem te voegen. Daar ten slotte werd hij *more dudum passimque recepto* (volgens oud en overal in acht genomen gebruik) met de symbolen van zijn graad vereerd: de toga, de baret, de ring en het *Corpus Iuris*, dat gesloten en daarna weer geopend werd.¹⁶⁰ Na de plechtigheid werd hij door

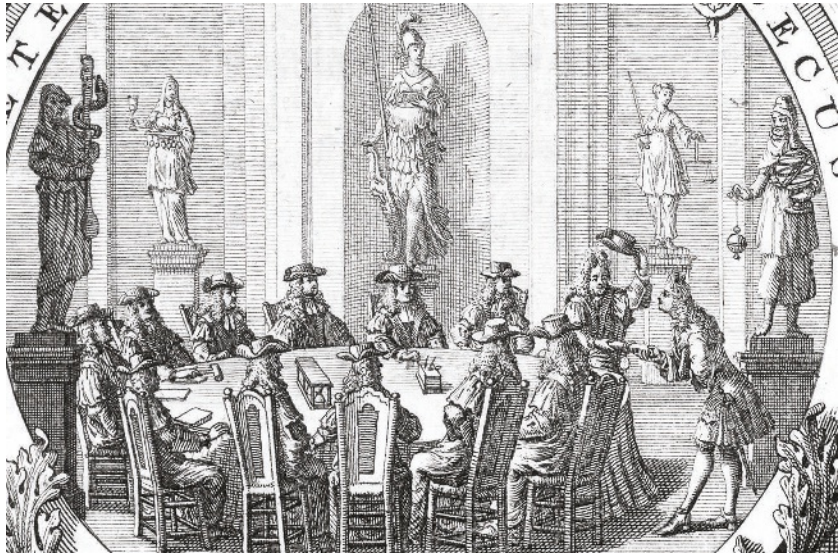
professoren en studenten naar zijn huis geleid waar een sobere eremaaltijd werd aangericht voor de hoogleraren en voor enkele studenten die in aantal de hoogleraren niet mochten overtreffen.¹⁶¹

Voor de private promoties bestond aanvankelijk geen reglement. Omdat ze steeds meer voorkwamen, vaardigde de Senaat op 27 september 1667 daarover een zevental regels uit. De eerste twee onderdelen van het examen werden in twee dagen afgenomen gedurende elk twee uur.¹⁶² Dan volgde de disputatie *sine praeside*, ofwel *pro gradu*. Zij werd van negen tot elf uur afgenomen in de *Curia Academiae* en op het met stellingen gedrukte titelblad *disputatio inauguralis* genoemd.¹⁶³ De woorden van de titelpagina waren nauwkeurig voorgeschreven, er waren geen rituelen in de Academiekerk noch eretekenen; de maaltijd werd in versoberde vorm gehouden of zelfs achterwege gelaten. De kosten werden navenant aangepast.¹⁶⁴ De laatste bepaling van het reglement stelde een bekend man die zijn sporen in de maatschappij had verdiend vrij van de tweedaagse examens.¹⁶⁵ Zo promoveerde de eerste Groningse wijsgeer William Macdowell in 1625 onder Matthaëus tot doctor in de beide rechten.¹⁶⁶

Naast de publieke en private promotie kwam, zij het spaarzaam, de plechtige promotie voor, die promotie met de kap, *cum cappa*, ook wel promotie *more majorum* (op de wijze der voorouders) genoemd. Zij was kostbaar en had voornamelijk plaats bij jubilea of bij stadhouderlijke bezoeken. Jonckbloet geeft een uit het Senaatsarchief overgenomen beschrijving van het ritueel naar aanleiding van de promotie van de jurist Wicher van Swinderen op 15 maart 1769 's morgens om 10 uur. Promotor was de hoogleraar in het Burgerlijk recht, de Instituten, de Pandekten en de Historia Juris, Lodewijk Coenraad Schröder. De promotie geschiedde *more majorum* op verzoek van de promovendus Van Swinderen, een van de rijkste burgers van de stad.

De plechtigheid op 15 maart begon in de Senaatskamer. Daar overhandigde de promovendus allereerst aan de aanwezige Curatoren en professoren de geschenken die hij krachtens artikel 24 van het promotiereglement verschuldigd was en *chirothecae* (letterlijk: terhandstellingen) werden genoemd.¹⁶⁷ Daarna vormde zich de stoet van de *Senatus amplissimus* (hoogleraren en Curatoren) die, de met de scepter dragende pedel voorop, vanuit het Academiegebouw de Academiekerk binnenschreed via de hoofddeur, *porta maior*, aan de kant van de Kijk in 't Jatstraat. De promovendus volgde de Senaat, vergezeld door zijn paranymfen. Achttien soldaten hielden waar nodig een oogje in het zeil om de geleerde heren en de academieburgers een rustige gang naar de kerk te garanderen en

Een private promotie ten overstaan van de voltallige universiteit. Uitsnede van de titelpagina van de juridische dissertatie van Wolterus Reinoldus de Sitter uit Groningen, 1734. De rechtsgeleerde faculteit telde in 1734 twee hoogleraren, Barbeyrac en Rotgers. Een van de hoogleraren overhandigt de promotiebul aan de jonge doctor. Rechts achter een afbeelding van Justitia met weegschaal en zwaard. Universiteitsbibliotheek, Groningen.

het volk, *plebs*, op afstand te houden. Dit was de enige deur die open was. De andere, die naar de Bibliotheek leidde, was slechts toegankelijk voor de Weledele vrouwen en jufferen, *matronae et nobiles virgines*, die op uitnodiging van de Rector in groten getale waren gekomen om de plechtigheid te zien en plaatsnamen in de hoger gelegen banken waarin 's zondags de studenten zaten. In de kerk was met kunst en vliegwerk een soort podium opgericht waarop een groot aantal muzikanten zat.

Nadat de *Senatus amplissimus* in het koor van de Academiekerk was gekomen, beklom de in een purperen mantel geklede Van Swinderen de onderste katheder en nadat enige tijd muziek had geklonken, hield hij met ongedekten hoofde voor de voltallige kring van geleerde heren een rede over *De juiste en verstandige wijziging van de bestuursvorm van het keizerrijk door Constantijn de Grote*. Na aanhoring van de rede en na opnieuw een stukje muziek, besteeg de promotor Schröder de bovenste katheder en voordat hij de eigenlijke promotie verrichtte, sprak hij over *De voordelen die te behalen zijn uit de beoefening van zowel een mannelijke (krachtige) als een elegantere rechtsgeleerdheid*. Na afloop nodigde hij de weledele doctorandus uit om van de onderste naar de bovenste katheder te komen. Staande aan de linkerhand van de promotor zwoer deze in plechtige, door de promotor voorgezegde bewoordingen de gebruikelijke doctorseede en na de eedaflegging werd hij tot Doctor in de beide Rechten verheven door de Hooggeleerde en als zodanig uitgeroepen. Vervolgens werd de jonge Doctor onderworpen aan de traditionele ritensymbolen, te weten de (op kosten van de Academie gemaakte) toga,

de doctorsring, het eerst geopende en daarna gesloten Corpus Juris,¹⁶⁸ de fluwelen doctorshoed (kap) en de kus. Daarna daalde de promotor af en nam zijn gewone plaats in tussen de professoren en werd weer naar muziek geluisterd. Ten slotte bedankte de Zeergeleerde Doctor in het openbaar de *Senatus amplissimus* en de toehoorders.

Na afloop werd de jonge Doctor, de eervolle eerste plaats innemend tussen de Rector en de Curatoren, door de *Senatus amplissimus* door dezelfde hoofddeur via de Kijk in 't Jatstraat, de Vismarkt (*Forum Piscarium*), de Guldenstraat en de Grote Markt (*Forum Majus*) naar zijn huis begeleid, waar hij de voltallige *Senatus amplissimus* en heel wat illustere en honorabele heren uit de verwanten- en vriendenkring onthaalde op een schitterende maaltijd, waarbij de pedel en de bode volgens voorschrift bedienden.¹⁶⁹

HET FORUM ACADEMICUM

De toepassing van het recht waaraan in de studie ruime aandacht werd besteed, werd binnen de universitaire gemeenschap zichtbaar in het *forum academicum*, ofwel de Academierechtbank.¹⁷⁰ Hoewel het *forum academicum* strikt genomen geen onderdeel is van de juridische faculteit en zijn samenstelling niet is beperkt tot hoogleraren in de rechten, heeft het toch door zijn aard en werkzaamheden genoeg met het recht en de rechtsbeoefening van doen om een korte, afzonderlijke bespreking te rechtvaardigen.

Op Utrecht na kenden de gewestelijke Academies (Leiden, Franeker, Groningen) een eigen rechtbank.¹⁷¹ Het was een van de voorrechten die aan de academieburgers was toegekend en diende om studenten te trekken. De illustere scholen van Deventer en Amsterdam hadden dat voorrecht niet.¹⁷² Al dadelijk bij de oprichting besloten de Staten van Stad en Lande dat zo'n rechtbank er zou zijn. Het artikel dat de jurisdictie van de rechtbank regelt, artikel 9, spreekt over *academiae membra*, dat wil zeggen leden van de Academie. Daaronder werden niet alleen de studenten en de hoogleraren verstaan, maar ook wat wij tegenwoordig het ondersteunend personeel noemen, zoals de pedel, de bode, de academische drukker, de academische boekverkoper ofwel auctionarius¹⁷³ en de bursemeester.¹⁷⁴ Ook de echtgenote, de familieleden en de bedienden van de hoogleraren vielen onder de rechtsmacht van het *forum academicum*. Uit artikel 9 blijkt voorts dat de competentie van de rechtbank alle civiele zaken omvatte waarbij kwesties over geldlening afzonderlijk werden genoemd. Meestal waren het namelijk de schulden van studenten

aan kamerverhuurders, aan de plaatselijke winkeliers en natuurlijk aan de kroeg- en caféhouders die het onderwerp van de rechtsstrijd waren. De rechtbank kon in verband daarmee de goederen van de student laten verzegelen, beslag laten leggen en eventueel verkopen. Ook ging menige zaak over testamenten en nalatenschappen, over het benoemen van voogden, over huwelijkskwesties en dan voornamelijk over schending van trouwbeloften.

Het *forum* had het zogenoemde *imperium mixtum* (gemengde jurisdictie), dat wil zeggen civiele en strafrechtelijke rechtsmacht, met uitzondering over zaken die wij halsmisdrijven zouden noemen.¹⁷⁵ Zij vielen onder het *ius gladii* (recht van het zwaard) en waren voorbehouden aan de burgerlijke overheid.¹⁷⁶ Vele wandaden behoorden tot de categorie *iniuria* (kwetsing, beschadiging). Onder ‘injurie’ vielen niet alleen smaad, belediging en bedreiging bijvoorbeeld van de Senaat en hoogleraren, maar ook lichamelijke kwetsing door vechtpartijen, kroegruzies, verwondingen en aanrandingen. Van belang is te weten dat in overeenstemming met het Romeinse recht de *iniuria* tot het civiele recht werd gerekend, dat wil zeggen tot het recht tussen burgers, waaraan de straffende overheid niet te pas kwam. Door die ruime betekenis werden vele wandaden die bij ons onder een strafrechtelijke bepaling zouden vallen, berecht als civielrechtelijke onrechtmatige daden (in het Latijn *delicta*). De sanctie die daarop stond, was schadevergoeding vermeerderd met een boete.

Ook al mocht het *forum academicum* zich niet bemoeien met halsmisdrijven, er bleef genoeg over om de Academierechters handenvol werk te bezorgen. Jonckbloet kan dan ook met reden schrijven: ‘Ware het mij om het bijeenbrengen van woeste anekdoten te doen, ik zou er heel wat uit de annalen van het *Forum* kunnen mededelen, want tegen art. 63 en 64 der wet werd dagelijks, of liever elke nacht, gezondigd.’¹⁷⁷ De twee artikelen waarover Jonckbloet spreekt somden op hoe de studenten zich moesten gedragen en waarvan zij zich verre dienden te houden en geven daardoor precies aan wat ze allemaal uitspookten. Hier volgen ze in vertaling:

Artikel LXIII:

Studenten moeten zich onthouden van drinkgelagen, dronkenschap, vecht- en klopparijen, uitdagingen tot vechtpartijen, rondzwerven, de straten onveilig maken, het met luide stem op de straat roepen van zaken die in strijd zijn met de goede zeden, overdag en 's nachts.¹⁷⁸

Artikel LXIV:

Studenten mogen niet met een paar of met velen in het openbaar in het donker rondzwerven; zij moeten na de voorgeschreven tijd van de nachtwake *met een lantaarn* hun huis opzoeken. Tegen de nachtwakers en soldaten mogen zij zich niet verzetten of teweestellen of hen op enige wijze ergeren. Als zij zich anders gedragen en zich beledigend opstellen worden ze door de openbare dienders en nachtwakers die gewoon zijn boeven te vangen, overdag en 's nachts opgepakt en dadelijk voorgeleid voor de *Rector Magnificus* zodat die hen in bewaring neemt en in de kerker van de Academie opsluit. De dienders hebben niet het recht de arrestanten te treiteren, te beboeten of te slaan; maar de *Rector Magnificus* met zijn bijzitters of met de hele academische Senaat leidt het onderzoek over de wandaad en legt straf op (als het tenminste geen halsmisdrijf is).¹⁷⁹

Krachtens de gemengde rechtsmacht kon de rechtbank straffen opleggen, die uiteenliepen van geldboetes, opsluiting in de Academiekerker zo nodig op water en brood, schrapping van de naam uit het *album Academiae* en tijdelijke of alijdurende verbanning uit het gewest.¹⁸⁰ In zeldzame gevallen ging de verbanning gepaard met het brandmerk van eerloosheid ofwel infamie. Dan kreeg men om het modern te zeggen een strafblad, waardoor men van verschillende ambten was uitgesloten. Bij verweer werd de student door soldaten naar De Punt begeleid en over de grens gezet. De geldboetes werden verdeeld onder de professoren of een enkele keer aan de armen uitgedeeld.¹⁸¹ De vrijheidsberoving van de student beperkte zich dikwijls tot kamer- of stadsarrest of verbod van toegang tot de burse (mensa). Soms werd men in de kerker opgesloten. Daar ging het er meestal vrolijk aan toe, aangezien de gevangene bezoek kreeg van zijn vriendjes, die spiritualiën, tabak en muziekinstrumenten meebrachten. Besluiten van de Senaat om deze bezoeken te verbieden haalden niets uit.¹⁸² Toch was een verblijf in de kerker geen pretje, omdat het er koud, vochtig en bijzonder smerig was, zodat meermalen vrijlating werd gevraagd, omdat de gezondheid van de opgeslotene gevaar liep.

De samenstelling van het *forum academicum* was in enkele artikelen van de Academiewetten geregeld. De spil werd gevormd door de Rector Magnificus. Zaken van gering gewicht deed hij alleen af en besliste hij *de plano et sine strepitu* (in zijn geheel en zonder ruchtbaarheid). Appèl was niet mogelijk.¹⁸³ Was de zaak ernstiger, dan oordeelde de *Senatus minor*, die bestond uit de Rector, twee assessoren en de secretaris.¹⁸⁴ Van de beslissing kon men in beroep gaan bij de *Senatus academicus*

(Academische Senaat), die de Rector en alle gewone hoogleraren omvatte, dus ook de niet-juristen. In nog zwaardere gevallen kon de *Senatus academicus* ook in eerste instantie oordelen. Het initiatief daartoe lag bij de Rector, die als enige bevoegd was de Senaat bijeen te roepen.¹⁸⁵ Oordeelde de *Senatus academicus* in eerste instantie, dan was beroep mogelijk op de *Senatus amplissimus* (Senaat in de ruimste zin), die mede de Curatoren omvatte. De Curatoren waren zelf geen academieburgers en vielen dus niet onder de jurisdictie van het *forum*. *Curator primarius* was sinds 1748 de stadhouder en als zodanig zat hij de *Senatus amplissimus* voor. Heel soms greep hij persoonlijk in.¹⁸⁶ Interessant is artikel 23 van de Senaatswetten, dat voorschreef dat de vonnissen van de Academische Senaat kort en eenvoudig moesten worden geformuleerd en geen motiveringen en overwegingen mochten bevatten, teneinde de partijen af te houden van het instellen van hoger beroep. Het is de belangrijkste reden waarom vóór de Franse revolutie geen enkel vonnis werd gemotiveerd, van welke rechtbank ook.

Zoals gezegd had de Rector de leiding van de procedure. Hij nam als eerste kennis van de zaak en besliste dus ook of zij onder de burgerlijke dan wel onder de academische jurisdictie viel. Deze bevoegdheid, die hem krachtens artikel 64 toekwam, gaf aanleiding tot menig competentiegeschil met de Burgemeesters en Raad die de burgerlijke rechtbank vormden en soms ook met de militaire rechtbank. Een ernstig incident uit 1652 laat zien tot welke ‘onbeschaamdheden’ de studenten in staat waren en hoe delicaat de verhouding tussen enerzijds studenten en professoren en anderzijds die tussen de academische en burgerlijke overheid was. Het wordt door Jonckbloet uitvoerig beschreven en is te instructief en te kleurrijk om hier niet (verkort) weer te geven.¹⁸⁷

In de avond van 19 maart 1652 trok een grote, door muziek begeleide troep studenten door de Kijk in 't Jatstraat naar het huis van de Rector Samuel Maresius bij de Academie.¹⁸⁸ Zij meenden in hun rechten te zijn aangetast en hadden zich in de kroeg van St Jacob moed ingedronken. De studenten behoorden tot drie zogenoemde *collegia nationalia*, streekgenootschappen die de ‘buitenlandse’ studenten naar geografische herkomst indeelden.¹⁸⁹ Zo kende Groningen niet alleen een Gelders, Fries of Hollands, maar ook een Oost-Fries en Westfaals *collegium nationale*. De *collegia* waren haarden van onrust en daarom bij de wet verboden.¹⁹⁰ Veel haalde het verbod niet uit. De *collegia* bleven bestaan en dwongen de aankomende studenten desnoods met geweld zich bij ‘hun’ *collegium* aan te sluiten. Dat was ook de aanleiding geweest tot een oploop op de vorige dag, 18 maart. Toen waren de Geldersen voor het huis van de

Rector te hoop gelopen met de eis dat de student Karel Vijgh uit Nijmegen die een kamer had in het huis van de Rector, zich bij hen zou aansluiten. Na veel geraas en getier waren ze uiteengegaan nadat ze door de Rector op laatdunkende toon waren toegesproken. Nu, een dag later, hadden zij onder leiding van een zekere Warner Emmen een verbond gesloten met de Hollanders en de Oost-Friezen. Na in een plechtig ritueel¹⁹¹ gezworen te hebben 'de vrijheid van de student' te zullen verdedigen, trokken de drie *collegia* opnieuw op naar het huis van de Rector, gewapend met sabels, stenen, knuppels en pistolen. Een schildwacht die hen tegemoet trad, werd lichtgewond, maar de aanvoerder van een andere wachtpost kreeg met een sabel een ernstige hoofdwond. Hij bleef op straat liggen en werd door de studenten naar een chirurgijn gesleept. Het wachthuis en de naburige huizen, waaronder het huis van de Rector, werden letterlijk onder vuur genomen. De studenten vuurden hun pistolen af, de bewoners schoten terug. Alle ruiten sneuvelden, ook die van het huis van de Rector. De student Kniphusen uit Drenthe kreeg een schot hagel in zijn kuit, maar men kon niet uitmaken of het een bevriend dan wel vijandig schot was geweest. Tijdens het tumult blies een trompetter op de hoek van de Boteringestraat uit alle macht op zijn instrument, hetgeen de chaos aanzienlijk vergrootte. Pas na een uur vechten en schieten verscheen eindelijk de hoofdwacht, arresteerde zes raddraaiers en bracht ze onder geweld naar de stadsgevangenis. De Burgemeester berichtte aan de Rector dat er een dodelijke wond was toegebracht en dat de zaak dus door de burgerlijke rechter moest worden afgehandeld. De Rector liet weten dat het onderzoek naar de ernst van het misdrijf krachtens artikel 64 van de Academiewetten was voorbehouden aan hem. Op die grond vroeg hij overplaatsing van de gearresteerden naar de militaire gevangenis, omdat de *carcer academicus* niet veilig genoeg was. Dat werd schoorvoetend toegestaan en geboeid werden de studenten van de stedelijke naar de militaire gevangenis overgebracht. Toen bleek dat de hoofdwond van de wachtpost niet dodelijk was, vroegen de zes studenten om op borgtocht vrijgelaten te worden. De Senaat aarzelde, waarop bevriende studenten zich tot de gewestelijke gedeputeerden wendden en tot de stadhouder die in die dagen in Groningen verbleef. Zij dreigden en masse de Academie te verlaten, een soort *secessio plebis* (afscheiding van de plebs).¹⁹² Het was hun vooral om de Rector te doen, die zij als rechter in hun zaak niet erkenden. De Senaat weigerde de Rector te laten vallen, waarop de studenten de competentie van alle professoren in twijfel trokken. Zij eisten burgerlijke rechters en riepen 'dat sy wilden sien of sy meester waren of de professoren'.¹⁹³ Er dreigde een openlijke opstand te ontstaan. Op 25 maart 1652 velde de *Senatus academicus* na overleg met

de stad, de Staten van het gewest en de stadhouder vonnis. De burgerlijke overheid nam de rechtszaak dus niet over en respecteerde de scheiding tussen de academische en burgerlijke jurisdictie. Vier leiders van de opstand werden voor twee jaar uit het gewest verbannen en aan de zes gevangen genomen studenten werd een geldstraf opgelegd van 550 gulden als schadevergoeding en een boete van 250 gulden ‘tot profijt van de armen’. Typerend voor de gespannen toestand was dat de verbannen studenten rustig in de stad bleven en dat de gevangenen op borgtocht werden vrijgelaten na een barse brief van de Heren van de Ommelanden en na de halfhartige verzekering van de zes dat zij de competentie van de Senaat erkenden. De onrust was hiermee niet weg en duurde met tussenpozen en nieuwe incidenten nog lang voort.

Wat opvalt aan het vonnis is de betrekkelijke mildheid ervan. De zes studenten waren schuldig bevonden aan lichamelijke geweldpleging, mishandeling en het toebrengen van letsel, zij hadden de corps de garde, dat wil zeggen de politie ‘met sweerden, kruut en scherp’ aangevallen en verwond, zij hadden vernielingen aangebracht, de ‘glaesen’ van de huizen ingeslagen en zich allerlei ‘insolentiën’ veroorloofd met name tegen de Rector Magnificus. Toch kwamen ze er met een boete van af. Die mildheid is eigen aan de Academierechtspraak, want de studenten mochten in dit geval wel om de burgerlijke gedeputeerden en de stadhouder hebben gevraagd, ze zullen zeker niet de voordelen van artikel 23 van de Academiewet hebben willen prijsgeven. In dat artikel wordt namelijk een milde beoordeling in overeenstemming met de redelijkheid en billijkheid aanbevolen.

Van de zaken van de studenten en van alle academieburgers vallend onder het *forum academicum* wordt daar (i.e. in de Senaatszaal) onder voorzitterschap van de Rector kennis genomen en zij worden zo beoordeeld dat meer rekening wordt gehouden met de redelijkheid en billijkheid dan met de starheid van het strenge recht.¹⁹⁴

De nadruk op de redelijkheid en billijkheid had tot gevolg dat in typische studentenkwesies (vechten, steekpartijen, overlast, beledigingen, zedenzaken, enz.) de straffen laag waren. Meestal kwam men er met een geldboete van af, ook in geval van zware misdaden. Zo bijvoorbeeld Hermannus Ripperda, die in 1615 het gezicht van Regnerus Schaap ‘seer lelick’ had verwond. Hij kreeg de keus tussen twee dagen *carcer* of twintig rijksdaalders boete. De student Jelto Ackema had in

nachtelijke dronkenschap op 29 oktober 1651 een burger de neus afgesneden. Bovendien weigerde hij voor de Rector te verschijnen, zodat hij door soldaten uit de kroeg moest worden gehaald. Als straf kreeg hij een schadevergoeding opgelegd van 145 gulden.¹⁹⁵ Op 9 juli 1622 kregen vier studenten wegens doodslag slechts een boete van 80 daalders en een tijdelijke verbanning. Het geld moest besteed worden aan de armen; het brandmerk van eerloosheid, *infamia*, werd niet opgelegd. Dat laatste gebeurde hoogstzelden. Op 23 september 1646 werd een student tot eeuwigdurende verbanning *cum infamia* veroordeeld, omdat hij verscheidene meisjes had gedefloreerd, onder wie een dochter van een predikant. Dikwijls verzocht de verbannen student na enige tijd kwijtschelding van zijn relegatie (verbanning) en werd hij weer toegelaten tot de Academie. In de achttiende eeuw werd de relegatie afgezwakt tot een zogenoemd *consilium abeundi*, een advies om uit de stad te vertrekken. Op 10 maart 1760 kreeg een student in de theologie drie dagen arrest in de carcer en een *consilium abeundi*. Hij had op 1 maart 's nachts in de kroeg veel jenever gedronken en bij een vechtpartij, waarbij hij een pistool had getrokken, het meubilair van de herberg kort en klein geslagen. Hij stond bekend als een wildebras en gedroeg zich onbeschoft tegenover de Senaat. Na het vonnis te hebben angehooord, beloofde de aankomende godgeleerde de schade aan het meubilair te zullen betalen en nodigde de kastelein en zijn vrouw tegelijkertijd uit om de volgende woensdag naar zijn proefpreek in de Academiekerk te komen luisteren.¹⁹⁶

De redelijkheid en billijkheid bracht ook met zich mee dat de Academierechter praktisch te werk ging en zo veel mogelijk poogde de 'juridische acrobatiek' uit de procedure te bannen. Dat lukte niet altijd. Soms en soms onverwachts, met name bij eigendomskwesies en wanprestatie deed men een beroep op de gestrengheid van het recht en namen zijn toevlucht tot *apices juris*, ofwel juridische spitsvondigheden. Vernuftig is bijvoorbeeld de beslaglegging op de promotiebul wegens wanprestatie.¹⁹⁷ Door deze en andere juridische obstakels konden ook geringe zaken erg lang duren en werden vele zittingen van de Senaat aan rechtspraak gewijd. Zo heeft men in 1689-1690 meer dan een halfjaar en vijftien zittingen besteed aan een proces over een door een student gedode hond van een legerkapitein.¹⁹⁸

Het gebrek aan ontzag voor de Senaat, ja de brutaliteit waarvan de studenten in het algemeen tegenover de hoogleraren getuigden, was de keerzijde van de 'softe' aanpak waartoe de Senaat in disciplinaire zaken telkens besloot met een beroep op artikel 23. Als excuus voor de

wandaden (verzachtend *coups de jeunesse* genoemd) werden steeds in verschillende bewoordingen de 'jeugdige dartelheid' en studentikoze onbezonnenheid aangevoerd die beter met een vaderlijke terechtwijzing dan met strenge straffen konden worden verholpen. Naast deze morele overweging was er ook een praktische: men wilde de studenten niet van de hogeschool afkerig maken.¹⁹⁹ Het resultaat was een 'geest van slapheid',²⁰⁰ die tot aan de opheffing van het forum bleef heersen en waarschijnlijk aan die opheffing heeft bijgedragen. Nog in 1799 verdedigde de Senaat de mildheid van zijn vonnissen met argumenten die wij nu met klassenjustitie en de doofpot in verband zouden brengen. Wanneer de jeugdige elite voor de plaatselijke civiele rechtbank had moeten verschijnen, aldus de Senaat, en de daar gebruikelijke straffen had moeten ondergaan, dan was wellicht de eerezucht uitgedoofd en de maatschappij verstoken gebleven van de nuttige leden die zij nodig had. Daarom was de private en vaderlijke kastijding, *privata et paterna castigatio*, verre te prefereren boven de straffen van de gewestelijke rechtbank. Zij bracht bovendien geen kenbare *maculae* (smetten), dat wil zeggen een strafblad met zich mee. Inzake geldzaken en andere civiele geschillen was de overweging geen andere. In het *forum academicum* konden de zaken zonder ruchtbaarheid, met verwerping van alle schadelijke procedurele verweren en zonder advocaten, beknopt worden onderzocht en *ex aequo et bono* finaal en peremptoir worden afgedaan zonder grote kosten, 'al hetwelk niet weinig tot gerustheid van afwezige ouders en voogden, ter bevordering van de studien der jeugd en dus tot groot nut der Hoge Schole, benevens het daaraan verbondene algemeene welzijn, krachtdadig medewerkt'.²⁰¹ Geen wonder dat elke academieburger een beroep deed op het *privilegium fori* telkens als hij voor de burgerlijke rechter werd gedagvaard.²⁰²

De procedure voor het *forum* wordt gedetailleerd beschreven in de Groningsche Volksalmanak naar aanleiding van het proces tegen de pedel Johan Becherer en de student Jacobus Stickersma die op 9 augustus 1682 brand hadden gesticht in de toren van de Academiekerk.²⁰³ Becherer was in 1673 zijn vader als pedel opgevolgd en stond bekend om zijn ruwe en brutale manieren of, zoals in de notulen staat, 'malitieuze verachting ende violatie'. Zijn vrouw, 'de pedelse', deed niet voor hem onder. In 1681 was hij al eens veroordeeld tot een boete van 50 Caroli guldens en het aanbieden van excuus, maar het had niets geholpen. Terwijl in de zaak van de torenbrand uit alles bleek dat Becherer schuldig was, bleef de pedel gladweg ontkennen, evenals zijn knecht Harmsen, die in de *carcer* werd opgesloten. Ook de ondervraging van Stickersma, die in haar geheel is afgedrukt, leverde niet het bewijs op waar de Senaat

naar zocht. De zaak sleepte zich voort totdat de Gedeputeerde Staten op 9 oktober 1682 de zaak aan zich trokken met het argument dat de Academiekerk een provinciaal gebouw was en dus niet onder de jurisdictie van de Senaat viel. Daarna hoort men er niets meer van. Het heeft de schijn, schrijft Lonsain in de Volksalmanak, dat Becherer of werd geprotegeerd of gebruikmaakte van een mogelijk meningsgeschil tussen professoren en Curatoren. Hij bleef in functie tot 1684, waarna zijn minderjarige zoon Hendrik werd aangesteld, terwijl de 'pedelse' weduwe tot 1691 de taken waarnam. Ook kleinzoon Alexander Arnoldus werd pedel en bleef tot 1746 in dienst. Was het pedellenambt erfelijk?²⁰⁴

Noten

- 1 Van Berkel, *Universiteit*, 2014, 11.
- 2 Huizinga, 1951, 6.
- 3 Sinds het ontstaan van het Koninkrijk der Nederlanden was dat het Rijk. Daarvoor waren het het Franse keizerrijk, het Koninkrijk Holland, de Bataafse Republiek en daarvoor de Staten van Stad en Lande die als soeverein zeggenschap uitoefenden over de universiteit en dus over de faculteit. Pas sinds 1960 heeft de universiteit rechtspersoonlijkheid gekregen krachtens art. 34 van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs van 22 december 1960 (Stb. 559): 'De universiteiten en technische hogescholen bezitten rechtspersoonlijkheid.'
- 4 Het is meermalen voorgekomen dat de juridische faculteit bestond uit één persoon. Of de faculteit een slapend bestaan leidt, wanneer er niemand van haar deel uitmaakt, is een intrigerende vraag.
- 5 Stb. 559.
- 6 Cf. lex XI van de *Leges Academiae* (1615) in vertaling: En om alles ordentelijk en naar behoren te laten verlopen, wordt uit het getal der Ordinaire Professoren jaarlijks op de 16e dag van augustus door de Ordinaire Professoren zelf die de Academische Senaat vormen door vrije stemmen één gekozen in de Academische Gemeenschap, die Rector Magnificus is en het jaarlijkse Rectoraat op zich neemt. Art. 241 van het Organiek Besluit van 1815 luidde: Het ligchaam der universiteit wordt vertegenwoordigd door Rector en Ordinaire Professoren gezamenlijk, vergaderd onder voorzitting van den eersten.
- 7 Art. 74 van de Wet 22 mei 1905 bepaalde: De gezamenlijke gewone hoogleeraren vormen den senaat der universiteit. Buitengewone alsmede eervol ontslagen hoogleeraren hebben in den senaat zitting met raadgevende stem. Aan art. 78 werd lid 2 toegevoegd luidende: De gewone hoogleeraren van iedere faculteit kiezen bij volstrekte meerderheid van stemmen uit hun midden een voorzitter en secretaris, die na vier jaar aftreden.
- 8 Art. 54 lid 3 WWO 1960: Tot een vergadering van de faculteit of afdeling kunnen ook lectoren en andere leden van het wetenschappelijk corps worden uitgenodigd. Zij hebben alsdan in die vergadering raadgevende stem. De juridische faculteit wees een verzoek van de bijzonder hoogleraar Plessner voor haar vergaderingen af.
- 9 Door handhaving van het strikte criterium (de faculteit, dat zijn de *ordinarii*) komt de juridische studentenpopulatie aan bod, voor zover zij specifiek verbonden is met de facultaire organisatie, bijvoorbeeld in de Juridische Faculteits Vereniging of in een juridische debatingclub. Over het Groningse studentenleven zijn uitvoerige beschouwingen te vinden in de standaardwerken van Van Berkel, met name Van Berkel, *Universiteit* 2014, hoofdstukken 8, 16 en 23; Van Berkel, *Universiteit* 2017, hoofdstukken 6 en 15. Daarnaast: P.A.J. Caljé, *Student, Universiteit en Samenleving, de Groningse universiteit in de negentiende eeuw*, 2009, hoofdstuk VI, 374-572; dezelfde: *Continuïteit en discontinuïteit in de studentencultuur van de twintigste eeuw*, in: K. van Berkel en F.R.H. Smit (red.), *Een universiteit in de twintigste eeuw. Opstellen over de Rijksuniversiteit Groningen 1914-1999*, 11-66. Algemeen: A.C.J. Vrankrijker, *Vier eeuwen Nederlandsch studentenleven*, 1939.
- 10 In zijn kroniek beschrijft Eggerik Egge Phebens de gebeurtenissen als volgt: Op 27 juli [1594] werd er, nadat de kerken en kloosters reeds waren gezuiverd van het allegaartje aan beelden, een eerste vergadering gehouden in de kerk van de heilige Martinus. Daarbij werd Gods woord op grond van de pracht van de profeten en apostelen uit volle mond verkondigd door Menso Alting, dominee uit Embden, en de volgende dag door Sibrandus Lubbertus, doctor in de theologie en hoogleraar van de school in Franeker, beiden zeer geleerde mannen. E.E. Phebens: *Chronicon rerum in Phrisia et praecipue circa Groningam gestarum... ab anno videlicet 1565 ad annum praesentem Groningae* ((vertaling van Zweder von Martels) *Kroniek van de gebeurtenissen in Friesland en vooral rondom Groningen, vanaf het jaar 1565 tot het huidige jaar (1594; JHAL)*), 394-395.
- 11 De tekst is aangebracht in 1894 ter gelegenheid van de driehonderdjarige herdenking van de reductie. In 1994 is hij gerestaureerd en tijdens de herdenkingsplechtigheid aan koningin Beatrix getoond.
- 12 Over de Reductie o.a.: P. Brood (red.), *Van Beeldenstorm tot Reductie van Groningen*, 1994; P.Th.F.M. Boekholt (red.), *Rondom de reductie; vierhonderd jaar provincie Groningen, 1594-1994*, 1994; W.J. Formsma, *De landsheerlijke periode*, in: *Historie van Stad en Lande*, 1981, 196-205; E.J. Diest Lorgion, *Geschiedkundigenbeschrijving der stad Groningen*, I, 1852, 421-450. Op 2 augustus werd het katholieke stadsbestuur van burgemeester Albert Jarges c.s. door Maurits ontslagen en vervangen door een gereformeerd bestuur.
- 13 H. Feenstra, *Staten van Stad en Ommelanden, Het provinciaal bestuur van Groningen 1595-1995*, 1995.

- 14 Voor de Ommelanden tekenden Egbert Clant en Eiso Jarges.
- 15 Vgl. W. Otterspeer, *Groepsportret met Dame I, Het bolwerk der vrijheid; de Leidse universiteit 1575-1672*, Amsterdam, 2000, 63: 'Dat Filips de universiteit oprichtte en nog wel, zoals nadrukkelijk geboekstaafd werd, op advies van zijn lieve neef, de Prins van Oranje, was niet een vorm van humor. Een contemporaine beschouwer wist dat soevereiniteit niet iets is om de draak mee te steken. Nog steeds was Filips de Landsheer.'
- 16 Antoine Perrenot de Granvelle (1517-1586), Joachim Hopperus (1523-1576) en Viglius van Aytta (1507-1795) waren hoge bestuursambtenaren in dienst van de Habsburgers.
- 17 Groningen had in 1559 al een (vergeefs) beroep op Suffridus gedaan om Praedinius als rector van de St Maartensschool op te volgen. Suffridus nam na aarzeling de uitnodiging om naar Groningen te komen aan, maar werd door iemand, we weten niet wie, gedwarsboomd: *provinciam suscepturus eram nisi quidam commodo suo rem invertisset* (ik stond op het punt de taak te aanvaarden als niet iemand tot zijn voordeel de zaak had bedorven). Cf. J.G. Ottema, *Over het leven van Suffridus Petrus*, in: De Vrije Fries 1842, 432; zie ook J. Simon van der Aa, *Academia groningana*, 1914, 350.
- 18 De Staten-Generaal stammen uit de Bourgondische tijd. Het was toen de naam voor de vergadering van de uit adel, geestelijkheid en burgerij bestaande Standen ofwel Staten naar het Franse woord *États*. Elk van de zeventien Bourgondische gewesten had zijn eigen Staten, de Staten-Provinciaal (provinciale Staten). Na de Reformatie verdween de geestelijke stand. De vergadering van de verzamelde afgevaardigden der gewestelijke Staten werd kortweg de Staten-Generaal genoemd.
- 19 Zie voor dit alles I.H. Gosses en N. Japikse, *Handboek tot de Staatkundige geschiedenis van Nederland. De tachtigjarige oorlog*, 's-Gravenhage 1920, 44-71.
- 20 Boeles, 10.
- 21 In het complex dat stond op de plaats waar nu de universiteitsbibliotheek en het universiteitsmuseum zijn gevestigd.
- 22 Om tot één stem te geraken vergaderden de Ommelanden vooraf in een eigen gebouw in de Schoolstraat, de Stad vergaderde op het stadhuis.
- 23 Pieter Bor, *Oorsprongk, begin, en vervolg der Nederlandsche oorlogen, beroerten, en borgerlyke oneenigheden*, 4 dln. (Amsterdam, 1679-1684), dl. III, fo. 85 (linker kolom); Lokin en Zwolve, *Hoofdstukken*, 2014, 348-350.
- 24 H. de Groot, *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-Geleerdheid*, 2 dln. (Arnhem 1895; tweede vermeerdeerde uitgave 1910), I, 2, 17. De Groot leidde de zelfstandigheid van 'Holland' af van de autonomie die volgens de Romeinse schrijver Tacitus de Bataven na hun onderwerping zouden hebben behouden. In opdracht van de Staten schreef hij in 1610 over deze 'Bataafse mythe' een geschiedkundig propagandageschrift: *Tractaet vande oudtheyt vande Batavische nu Hollandsche republique*. Later, in de tijd van de Bataafse republiek zal men op dit tractaat teruggrijpen. Zie o.a. T.J. Veen, *Van Vranck tot Kluit. Theorieën over de legitimatie van de soevereiniteit der Staten Provinciaal (1587-1795)*, in: Freonen om ds J.J. Kalma hinne, Leeuwarden, 1982, 302 e.v.
- 25 De Staten-Generaal verklaren dat de Stad Groningen en de Ommelanden tussen de Eems en de Lauwers zijn 'eene Heerlickheit ende Provincie' en verordonneren 'dat dezelve onverschrijdelijk gerepresenteert ende geregeert sal worden bij die 't samenlijke Staten van Stad ende Ommelanden voorschreven'. Zie de tekst bij Brood, *Van Beeldenstorm tot Reductie* (zoals in noot 1), 20-25.
- 26 Vgl. E. Wiersum, *De gedwongen vereeniging van stad en lande in 1594*, Groningen 1898.
- 27 Zie W.J. Formsma, *De Ommelander strijd voor zelfstandigheid in de 16^e eeuw (1536-1599)*, 1938, 150-151.
- 28 Hetzelfde opschrift verscheen ook op de gedenkpenning uit 1595 vanwege het ontzet van Groningen; G. van Loon, *Beschrijving der Nederlandsche historiepenningen*, dl. I, 1723, 448. Cf. W.J. Formsma (e.d.), *Historie van Groningen*, 1976, 235.
- 29 Zie voor de voorgeschiedenis van de vorming van Stad en Lande het eerste hoofdstuk: *Friese vrijheid en noordelijk humanisme* van Van Berkel, *Universiteit*, 2014, 21-54.
- 30 Deze wens werd nog eens herhaald in art. 5 van het vonnis van 21 januari 1597.
- 31 Zie Z. von Martels, *De Groningse Latijnse school aan de beginperiode van de universiteit*, in: Huussen, 9-30.
- 32 E.E. Phebens achtte de religie een voorwaarde voor het welzijn van de staat. *Kroniek*, 395: 'Daar toch in elke staat de zorg voor de godsdienstige zaken het voornaamste en belangrijkste is: de religie namelijk en de vrees voor God, die als enige de mensengemeenschap onderling bewaakt en zonder wie het leven van de mensen vervuld zal worden van domheid, misdaad en gruwelijkheid.'
- 33 Over hen F. Akkerman, A.J. Vanderjagt (red.), *Rodolphus Agricola Phrisius (1444-1485)*, 1988; F. Postma, *Regnerus Praedinius (ca 1510-1559), seine*

- Schule und sein Einfluss*, in: F. Akkerman, G.C. Huisman en A.J. Vanderjagt (red.), *Wessel Gansfort (1419-1489) and Northern Humanism*, 1993. Z. von Martels, *Ubbo Emmius, the Eternal Edict and the Academy of Groningen*, in: *Christian Humanism, Essays in honour of Arjo Vanderjagt*, 2009, 399-418.
- 34 Interessant is het artikel van G.A. Nauta, *Waar studeerden de Groningers vóór de stichting hunner Academie?*, in: GVA 1910, 169-195. Zie ook F. Akkerman, *Onderwijs en geleerdheid 1469-1614*, in: G.A. van Gemert, J. Schuller tot Peursum, A.J. Vanderjagt (red.), *Om niet aan onwetendheid en barbarij te bezwijken, Groningse geleerden 1614-1989*, 1989, 13-30.
- 35 De Instituten zijn een eerstejaars leerboek van Justinianus uit 533. Instituten en Inleiding hebben dus dezelfde betekenis.
- 36 De rede is vertaald door F. Akkerman, T.J. Veen en A.G. Westerbrink en uitgegeven ter gelegenheid van het twaalfde lustrum van de Groninger Juridische Faculteitsvereniging in de Mededelingen van het Rechtshistorisch Instituut nr 6, 1967.
- 37 Uitgebreid over het leven van Mello Brunsema: T.J. Veen in de inleiding op de vertaling van de oratie, Groningen; M. Ahsmann, *Collegia en colleges*, Groningen 1990, 24-26; J.H.A. Lokin, *De oprichting van de eenmansfaculteit te Groningen 1596*, in: GROM 2012, 57-68.
- 38 De stellingen gaan over de berekening van kosten, schade en interesten zoals verwoord in de *lex unica* uit Codex 7,47. Zie Brunsema, oratie, uitgave Akkerman e.a., 1967, IX.
- 39 Over Donellus: M. Ahsmann, *Collegia en colleges*, 1990, 49-74.
- 40 Inst.1,1,pr: *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*; 1: *Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia*. De definitie stamt uit het eerste boek der rechtsregels van de jurist Ulpianus (omstreeks 170-223). Zij luidt in haar geheel: *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi. 1. Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere. 2. Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia*. Vertaling: Gerechtigheid is de onwankelbare en bestendige wil om ieder zijn recht toe te bedelen. 1. Dit zijn de grondbeginselen van het recht: eerbaar leven, een ander niet benadelen, ieder het zijne toedelen. 2. De rechtsgeleerdheid is kennis van goddelijke en menselijke zaken, het weten van wat rechtvaardig en onrechtvaardig is. De definitie is overgenomen door Justinianus in de *Digesten*: 1, 1, 10 en in iets verkorte versie herhaald in de Instituten.
- 41 M. Brunsema, *Oratio*, 1 verso, 5 recto-6 verso. Aristarchus van Samothrace was een taalkundige, beroemd om zijn strenge tekstkritische commentaren op o.a. de boeken van Homerus.
- 42 Zie o.a. p. 39, 90, 126.
- 43 Cf. H. Lange, *Römisches Recht im Mittelalter*, I (Glossatoren), 1997, 85-86.
- 44 In de voorrede op zijn leerboek zegt de keizer dat hij grote delen heeft overgenomen uit de Instituten van Gaius (ong. 180 na Chr.). Toen deze in 1816 bijna integraal werden teruggevonden, ging men de Gaiaanse Instituten in het rechtenonderwijs gebruiken in plaats van de justiniaanse, in Nederland tot aan 1970.
- 45 Cf. M. Ahsmann en R. Lagrouw, *Pericula Schotana*, in: G.Th. Jensma, F.R.H. Smit, F. Westra, *Universiteit te Franeker, 1585-1811*, Leeuwarden 1985, 305-320. W.B.S. Boeles, *Frieslands Hoogeschool en het Rijks Athenaeum te Franeker*, deel 1, Leeuwarden, 1889.
- 46 *Vide Theophilum, Theophilum hic, Theophilus recte definit*, enzovoort. Eenmaal staat in het handschrift *Viglius hic*. Hs 73-1, 229v. Brunsema gebruikte de aan Karel V opgedragen *editio princeps* van Viglius van Aytta uit 1534.
- 47 Van Theophilus is dadelijk in 1536 een Latijnse vertaling gemaakt door Jacobus Curtius. Vóór 1596 verschenen zeven drukken met de Griekse en acht met de Latijnse tekst.
- 48 H.O. Feith sr, *Redevoering 1819*, 19; dezelfde: *Over den grond, waarop thans een nieuw Akademiegebouw voor 's Rijks Hoogeschool te Groningen wordt opgericht*, Groningen, 1846.
- 49 Waarschijnlijk dezelfde als de weesheer Rudolph Wicheringe, Cf. B.S. Hempenius-van Dijk, *De weeskamer van de stad Groningen*, 1991, 328.
- 50 Zie www.koeblergerhard.de; met dank aan collega Henk Bronsema.
- 51 UB, hs 73-1, 181r: *Non. Martii*, dat wil zeggen de Nonen van maart (7 maart).
- 52 *Incepta anno 98 a clarissimo domino (DD) M. Brunsema, iuris doctor, professore, in novo iurisprudentiae auditorio apud Groninganos die xiii iulii* (begonnen in het jaar 98 (1598) door de weledele Heer M. Brunsema, doctor in de rechten, professor, in de nieuwe gehoorzaal van de rechtsgeleerdheid bij de Groningers op 13 juli).
- 53 Cf. Acta Gedeputeerden van Stad en Lande, 30 mei 1601: *Dr. Melleus Brunsema gevraget zijnde oft hij het ampt van de publicae lectiones in iure hadde afgestaen, heeft verclaert jae, ende dat hij met eenen*

- anderen ampt verzien waere. Dat nieuwe ambt vervulde hij vervolgens in Drenthe; hij eindigde daar als advocaat-fiscaal.
- 54 Zie J.H.A. Lokin, *De oprichting van de eenmans-faculteit te Groningen in 1596*, in: GROM 2012, 68.
- 55 Over de vermeende opheffing van Nijmegen: C.J.H. Jansen, Bernardus Hubertus Dominicus Hermesdorf (1894-1978), in: *Meesterlijk Nijmegen*, 2008, 74. Ook de universiteit van Leiden is in 1940 niet opgeheven, maar mocht geen onderwijs geven.
- 56 De juliaanse kalender is genoemd naar Julius Caesar. De langzaam ontstane afwijkingen van die kalender werden gecorrigeerd in 1582 door paus Gregorius XIII. Er werden tien dagen overgeslagen; op 4 oktober volgde 15 oktober 1582. De katholieke landen en Holland en Zeeland (vanwege de handel) namen de paapse kalender binnen een jaar over. Ook Groningen voerde de kalender in 1583 in. Zie daarover E.E. Phebens in zijn door Zweder von Martels vertaalde Kroniek van de oorlog in Friesland: 'Welnu, na het verstrijken van het jaar 1582 heeft Gregorius, de dertiende paus van Rome met die naam, na het sturen van een brief overal in alle koninkrijken en rechtsgebieden die zich aan de Rooms katholieke religie houden, een hervorming nagestreefd van de juliaanse of liever van de eens door Julius Caesar op- en vastgestelde kalender. Aangezien immers het gehele jaar beperkt was tot 365 dagen en zes uren en aan deze uren enkele minuten tekort schoten, zodat daaruit in de loop van de tijd uren en uiteindelijk (gerekend vanaf Caesars instelling van de tijdrekening tot aan deze tijden) tien en meer dagen ontstonden die tot nu toe niet meegerekend of wel geschrapt waren, heeft hij aan het begin van dit 83^e jaar tien hele overvloedige dagen afgetrokken. Dat gebeurde namelijk zo dat die dag, die volgens de oude en tot nu toe gebruikte rekenstijl de eerste dag van januari was, nu als de elfde werd gerekend. En hij meende de tegenwoordige tijd zo terug te roepen tot zijn natuurlijke en echte gang. Dit is wat uiteindelijk nog op de laatste dag van februari in het tegenwoordige jaar te Groningen plechtig vanaf het stadhuis bekend werd gemaakt, en de tweede dag van maart werd als de twaalfde beschouwd.' Na de verovering der stad in 1594 werd de juliaanse kalender hersteld en de klok letterlijk teruggedraaid van 19 november naar 10 november 1594. De tweede invoering van de gregoriaanse kalender had meer dan honderd jaar later plaats: na 31 december 1700 werd het 12 januari 1701. In de gregoriaanse kalender valt de *dies natalis* op 2 september.
- 57 Het Eeuwig Edict is een programmatisch geschrift waarmee de jonge universiteit studenten uit binnen- en buitenland naar Groningen hoopte te lokken. Het is afgedrukt in *Effigies*, 4-6 en in Jonckbloet, *Gedenkboek*, 35 en 36. Cf. Z. von Martels, *Ubbo Emmius, the Eternal Edict and the Academy of Groningen*, in: Christian Humanism, Essays in honour of Arjo Vanderjagt, 2009, 399-418. Het hangt (met vertaling) in het Academiegebouw, naast de deur van de Aula.
- 58 Vgl. *Effigies*, 6 en 11. Opvallend is dat in de negentiende-eeuwse Groninger Studenten Almanakken steeds het begin en het eind van de hondsdagen worden vermeld, dat wil zeggen 12 juli en 20 augustus. Ook de *series lectionum* van 1729 vermeldt dat het academisch jaar doorliep *ad ferias caniculares*. De hondsdagen worden als de warmste periode van het jaar beschouwd. Over de stichting van de Groninger universiteit in de eerste plaats: Jonckbloet, *Gedenkboek*; hij put voor het verslag van de stichting vooral uit de *Natales academiae* opgenomen in de *Effigies*, 1-11. Verder uitvoerig Van Berkel, *Universiteit*, 2014.
- 59 Ubbo Emmius, *Effigies*, 2: *Sed quod optima voluntas ferebat, id facultas adhuc arcta ob belli gravissimi impendia et creperos ac formidabiles armorum strepitus impendebat* (maar wat zij in hun voortreffelijkheid zo gaarne wilden, werd belemmerd door hun financiële middelen, die immers door de drukkende oorlog en het ongewisse en angst-aanjagende wapengedruis nog steeds beperkt waren).
- 60 Uit de stad vier: Joachim Alting, Eggerik Egges Phebens, Hieronymus Isbrandi en de syndicus Pancratius Castricomius (van Castricum), uit de Ommelanden vier: Johan Rengers van Ten Post, Johan Lewe, Bocco Auwama en de syndicus Scato Gockinga. De eerste stedelijke drie werden al spoedig vervangen door Frederik Coenders, Lambert Horenken en Gozen Schaffer.
- 61 De eerste Curatoren waren Frederik Coenders en Gozen Schaffer van stadswege en Johan Rengers van Ten Post en Scato Gockinga van de kant van de Ommelanden. Het aantal Curatoren wisselde in de loop der tijd.
- 62 Behalve de twee juristen waren dat Ubbo Emmius (1547-1625), Hermann Ravensperger (1586-1625), Nicolaus Mulerius (1564-1630) en William Makdowell (1590-1666). Emmius werd gekozen tot de eerste *Rector Magnificus*. Cf. W.J. Kupperts (red.), *Ubbo Emmius, Een Oostfries geleerde in Groningen / Ein Ostfriesischer Gelehrter in Groningen*, Groningen/Emden, 1994.
- 63 Het beurzensysteem heeft bestaan tot 1678. Uit bezuinigingsoverwegingen gold het op den duur alleen voor theologiestudenten en leerlingen van de Latijnse school, maar aanvankelijk ook voor

- andere disciplines. Huninga en Franciscus Junius waren beursstudenten. Gron. Arch. 1 inv.nrs 2316 e.v. Voor de St Maartensschool: Z. von Martels, *De Groningse Latijnse school aan de beginperiode van de universiteit*, in: Huussen, 2003, 10. Huninga's officiële taakomschrijving aan de Academie bestond uit het 'exerceren extraordinarie professionem Juris, et ordinariae Philosophiam, Ethicam, Politicam et Oeconomicam'. Voor een uitgebreid portret J. Vinhuysen en G.A. Wumkes, in: GVA 1922, 11-15.
- 64 Pijnacker, soms geschreven als Pynacker of Van Pijnacker, noemde zich naar het plaatsje Pijnacker, vlak bij Delft. Zijn vader en zijn broers noemden zich Van Kerckhoven naar de boerderij waar zij vandaan kwamen. Hij was benaderd door het Groninger lid van de Raad van State Eizo Tjarda. Hij schijnt geaarzeld te hebben, want op 9 augustus 1614 wordt bij Tjarda aangedrongen op een snelle afronding van de onderhandelingen. Met succes: op 11 augustus 1614 werd Pijnacker in Leiden op staande voet ontslagen, omdat hij onder de studenten het bericht had verspreid dat hij in Groningen was benoemd. Verspreidde hij het gerucht om in Leiden een hoger salaris te bedingen of waren de Leidse Curatoren van zijn vertrek niet op de hoogte? M. Ahsmann, *Collegia en colleges*, 1990, 143. Cf. Paul Brood, Gerard van Krieken, Jan Spoelder, *De wijde wereld van Cornelis Pijnacker*, 2018.
- 65 Eeuwig Edict: *maiores nostri homines liberales, pro modo rerum suarum, animo quidem bono et religioso, sed errorum tenebris implicito ac lapsante, in asketeria Monastica quondam contulerunt* (... eens hebben onze voorvaderen, vrijgevege mannen naar de maat van hun bezittingen met een gezindheid die weliswaar goed en vroom was maar door de duisternis van hun dwalingen verward en onvast, vermogens bijeengebracht voor kloosterlijke leerscholen).
- 66 Typerend voor de humanistische opvattingen van die tijd werd in die Leidse optocht Salvius Julianus tentoongesteld als de eminente vertegenwoordiger van het klassieke Romeinse recht, terwijl Tribonianus, de rechterhand van keizer Justinianus, werd afgebeeld als degene die dat zuivere Romeinse recht had verminkt en verknoeid. Cf. W. Otterspeer, *Groepsportret 1575-1672*, 2000, 15.
- 67 *Effigies*, 7. Over de inhoud van Huninga's redevoering uitvoerig J. Wiarda, *De inwijding van de Academia Groningae et Omlandiae*, Groninger Universiteitsblad 1964-1965, 17-27, 129-140; 1966, met name 14-20.
- 68 Dezelfde datum gold voor Ravenspergerus en Macduellus. Jonckbloet, *Gedenkboek*, 39.
- 69 Ook in Leiden en in Utrecht begonnen de lessen om zeven uur: W. Otterspeer, *Groepsportret met Dame*, 2000, 11; H. Jansen, *Kennis als opdracht, De Universiteit Utrecht, 1636-2001*, 2001, 25; Jonckbloet, *Gedenkboek*, 311 noot 3; Ravensperger begon zijn eerste les met het woord in Johannes 14:6: 'Ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven.' Een dag later, op de 27^e augustus liet hij al gedrukte stellingen verdedigen.
- 70 De oorspronkelijke redactie is in 1676 in druk uitgegeven door de academiedrukker Rembt Huysman. In het Groningse Archief zijn zij in handschrift en in druk te vinden in H.M. Mensonides, A.T. Schuitema Meijer, *Inventaris der Archieven van den Senaat en de faculteiten der Groningsche Universiteit* (Gron. Arch. 46 inv.nr 2-4 en 9) In het vervolg zal de gepolijste redactie van Emmius worden gebruikt die is afgedrukt in Jonckbloet, *Gedenkboek*, 214-218, aangevuld door het examen- en promotiereglement op 317-320. Deze teksten werden ook door de Senaat gebruikt.
- 71 De Academiewetten van de Illustere Staten van Groningen en Ommelanden, in het vervolg Academiewetten genoemd.
- 72 Aan de gedrukte versie van de Academiewetten zijn nog zes bepalingen toegevoegd die de toelating en de propedeuse betreffen. Het is niet duidelijk van wanneer ze dateren en of ze gelding hebben gehad. Jonckbloet, *Gedenkboek*, 218.
- 73 Over het verschil tussen publieke en private promoties: J. Wiarda, *Promotieplechtigheden, vroeger en nu*, in: Academisch Perspectief 1966, 21.
- 74 De *dies natalis* waarop de nieuwe Rector Magnus werd geïnstalleerd was tot aan 1701 op 23 augustus. In 1701 werd de gregoriaanse kalender in Groningen ingevoerd, die als een paaps product was gewerd. De *dies* werd toen vastgesteld op 3 september, maar verhuisde in 1787 naar de tweede donderdag van oktober. Krachtens art. 46 van de Wet 1876 werd de derde dinsdag van september aangehouden. Tegenwoordig heeft de opening van het academisch jaar plaats op de eerste maandag van september.
- 75 Jonckbloet, *Gedenkboek*, 50.
- 76 Album Academiae, uitgave 1915, Voorwoord VII. Soms maar niet altijd werd de naam voorzien van de toevoeging *antea inscriptus* (reeds eerder ingeschreven).
- 77 Over de onbetrouwbaarheid der studentenaantallen in de negentiende eeuw: P.A.J. Caljé, *Student, universiteit en samenleving. De Groningse universiteit in de negentiende eeuw*, 2009.

- 78 Academiewetten, art. 38.
- 79 Academiewetten, art. 31-33.
- 80 Het Vrouw-Sywen-Convent en het Vrouwe Menolda Convent. Uitvoerig H.O. Feith, *Over den grond waarop thans een nieuw Akademiegebouw voor 's Rijks Hoogeschool te Groningen wordt opgericht*, 1846; cf. P. Hofstede de Groot, *Geschiedenis der Broederenkerk te Groningen*, 1832, 67 e.v. H.O. Feith, *Over de oude Groninger academie-poort en area*, GVA 1849, 151ff. Huizinga, 1951, 70 e.v.
- 81 De Minderbroeders, *fratres minores*, waren volgelingen van Sint Franciscus. De Minderbroeder- of Franciskanerkerk werd als Academiekerk ingericht en op 23 augustus 1616 ingewijd met een preek van de godgeleerde Ravensperger, 's morgens om 9 uur. De predikant vergeleek de kerk met de tempel van Diana in Efese en de tempel van Salomo in Jeruzalem. Weliswaar was de Broerkerk in uiterlijke glans de mindere, maar zij won het toch van beide, omdat er de ware godsdienst werd verkondigd. Hofstede de Groot, *Geschiedenis der Broederenkerk*, 1832, 68-69.
- 82 Voor een uitgebreider overzicht van de justiniane aanse wetgeving: Lokin en Zwolve, *Hoofdstukken*, 2014, 104-121.
- 83 Ook werd een Latijns uittreksel uit de Novellen gebruikt van de jurist Julianus: de *Epitome Juliani*. Daarover Wolfgang Kaiser, *Die Epitome Juliani*, Frankfurt, 2004.
- 84 Bijvoorbeeld door Pagenstecher, cf. Hempenius, *Bibliografie*, nr 529.
- 85 Over de doorwerking van het Canonieke recht na de Reformatie: J.H.A. Lokin, *De grondslag van de gelding van canoniekrechtelijke regels na de Reformatie*, in: Kerk, Recht en Samenleving, Oldenhuis-bundel, Deventer, 1997, 11-30.
- 86 Het handschrift lag lange tijd in Pisa (*littera pisana*), maar werd in 1406 na een militaire expeditie buitgemaakt door de Florentijnen en in triomf naar Florence gevoerd, waar het zich nog steeds bevindt. Cf. H. Lange, *Römisches Recht im Mittelalter*, I, 1997, 61-62. Glossatoren zijn geleerden die aantekeningen, *glossae*, maakten op de tekst van het Corpus Iuris.
- 87 *Vulgare* betekent verspreiden, de Vulgaat is dus de meest verbreide editie.
- 88 De in de Middeleeuwen gebruikte indeling was een bijzondere, waarvan de oorsprong nog steeds niet duidelijk is. De Digesten bestonden uit drie delen. Het *Digestum Vetus* omvatte boek 1 tot boek 24 titel 2, het *Infortiatum* boek 24 titel 3 tot en met boek 38 en het *Digestum Novum* boek 39 tot 50. De eerste negen boeken van de Codex vormden een afzonderlijk vierde deel, terwijl het vijfde deel bestond uit de laatste drie boeken van de Codex samen met de Instituten en het Authenticum, dat het *Volumen parvum* werd genoemd.
- 89 *Constitutio Tanta-Dedoken*, 15.
- 90 De glossen worden genoemd naar het woord in de tekst waarvan zij uitleg geven.
- 91 *Ius naturale est quod natura omnia animalia docuit: nam ius istud non humani generis proprium, sed omnium animalium quae in terra, quae in mari nascuntur, avium quoque commune est.*
- 92 *Accursius: Fallit; secundum quosdam in vermis qui non ex aliis sed ex terra gignuntur: idem in cuculo... Sed puto hoc quod sic fit, naturae esse instinctum: nec hic dicitur quod omnia animalia per coitum procreantur, sed iure naturali regi: quod regimen est in eo quod avis volat: quod piscis natat, et sic aliis.*
- 93 *Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.* Cf. J.H.A. Lokin, *De oprichting van de eenmansfaculteit te Groningen 1596*, in: GROM, 2012, 64-65.
- 94 *Sed numquid secundum hoc oportet quod quicumque vult iurisprudens vel iurisconsultus esse, debeat theologiam legere? Resp. non. nam omnia in corpore iuris inveniuntur.*
- 95 In 212 werd de *constitutio Antoniniana* uitgevaardigd die aan alle inwoners van het rijk het Romeinse burgerschap gaf.
- 96 *Cunctos populos, quos clementiae nostrae regit temperamentum, in tali volumus religione versari, quam divinum Petrum apostolum tradidisse Romanis religio usque ad nunc ab ipso insinuata declarat.*
- 97 *Arg. quod si Bononiensis conveniatur Mutinae, non debet iudicari secundum statuta Mutinae quibus non subest.*
- 98 Bartolus, ad glossam: *Quod si Bononiensis*. Het gehele commentaar in een Engelse vertaling maakte Joseph H. Beale, *On the conflict of Laws*, 1914.
- 99 Art. 6 en 10 van de Wet Algemene Bepalingen van 1829 zijn vervallen per 1 januari 2012; art. 7 is vervallen per 1 mei 2008.
- 100 S. Stryk, *Specimen usus moderni pandectarum* (1690-92).
- 101 Zie Lokin en Zwolve, *Hoofdstukken*, 2014, 218-222; G.C.J.J. van den Bergh, *Geleerd recht. Een geschiedenis van de Europese rechtswetenschap in vogelvlucht*, bewerkt door C.J.H. Jansen, 6^e druk, 2011.
- 102 Het gehele werk van Van den Bergh over de Hollandse elegante school is gewijd aan de these dat de humanisten 'letztendlich' juristen waren en juridische oplossingen zochten. G.C.J.J. van den Bergh, *Die holländische elegante Schule. Ein Beitrag zur Geschichte von Humanismus und Rechtswissen-*

- schaft in den Niederlanden 1500-1800*, Frankfurt, 2002.
- 103 Uit de roman van de priester, schrijver en humanist Francois Rabelais (1490-1553), *Pantagruel, Roy des Dipsodes*, in: *Oeuvres de Rabelais II*, Paris 1867, 31: Ainsi vint à Bourges, où estudia bien long-temps, et proffita beaucoup en la faculté des loix et disoit aulcunes fois que les livres des loys luy sembloient une belle robbe d'or triumpante et précieuse à merveilles qui feust brodée de merde: car, disoit-il, au monde n'y a livres tant beaulx, tant aornés, tant elegans come sont les textes des Pandectes; mais la brodure d'iceulx, c'est assavoir la Glose de Accurse, est tant salle, tant infame et punaise, que ce n'est que ordure et villenie.
 - 104 Inst. 4,6,33a-e.
 - 105 Theoph.Paraphrasis ad Inst. 4,6,33d.
 - 106 De volgende citaten staan met nog vele andere in de Theophilus editie van W.O. Reitz uit 1751 bij Inst. 4,6,33.
 - 107 Dionysius Gothofredus verzorgde de eerste critische uitgave van het *Corpus Iuris Civilis* in 1583 (Genève).
 - 108 Satiren 2,3,142.
 - 109 D.50,16: *De verborum significatione* (definities) en D.50,17: *De diversis regulis iuris antiqui* (over verschillende rechtsregels). Brunsema heeft als priva doceent in Leiden college gegeven over D.50,17 voordat hij in Groningen benoemd werd. Cf. M. Ahsmann, *Collegia en colleges*, 1990, 24.
 - 110 Hij liet de subjectieve rechten aan de procesrechtelijke acties voorafgaan en deelde de eerste in rechten gericht tegen een zaak en die tegen een persoon, welke laatste voortkwamen uit contract of onrechtmatige daad. Over Donellus, M. Ahsmann, *Collegia en colleges*, 1990, 49-74.
 - 111 Daarover G.C.J.J. van den Bergh, *Die holländische elegante Schule*, 2002; C.J.H. Jansen, *De Hollandse Elegante School*, Nederlands Juristen Blad, 2006, 2609-2612.
 - 112 Zie de *Verzeichnisch holländischer Juristen*, in Van den Bergh, *Die holländische elegante Schule*, 2002, 161-218. Hij telt 46 aanhangers onder wie enkele Duitsers.
 - 113 Ook Johannes Voet, die niet tot de elegante school wordt gerekend, hield in zijn juridisch-praktische commentaar aan de volgorde der Digesten vast.
 - 114 Zie voor het volgende T.J. de Boer, *Groninger disputaties en promoties in de 17^e en 18^e eeuw*, in: GVA 1904, 124-140. Algemeen: M. Ahsmann, *Teaching the ius hodiernum: Legal education of advocates in the northern Netherlands (1575-1800)*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 1997, 423-457. Specifiek voor de Groningse rechtenfaculteit, A.H. Huussen jr, *Onderwijs in de Groningse rechtenfaculteit gedurende de eerste helft van de 18^e eeuw*, in: Huussen, 2003, 161-184.
 - 115 Jonckbloet, *Gedenkboek*, 312. Zie echter art. 1 en 2 *Leges alumnorum* Jonckbloet, *Gedenkboek*, 218.
 - 116 De studenten met een stipendium waren verplicht ten minste anderhalf jaar filosofische vakken te volgen alvorens aan de eigenlijke studie te beginnen. Art. 3 en 4 *Leges alumnorum*. Jonckbloet, *Gedenkboek*, 218.
 - 117 Bijvoorbeeld de *Paratitla* van Wesembecius (1566), het *Compendium* van Böckelmann (1679) en de *Principia* van Westenberg (1699).
 - 118 De volgorde was ontleend aan het edict van de praetor, dat een eigen, door de traditie bepaalde ordening had.
 - 119 Zie over het disputeren: M. Ahsmann, *Collegia en Colleges*, 1990, 274 e.v.
 - 120 Jonckbloet, *Gedenkboek*, 313.
 - 121 De laatste hadden een hoog fictief gehalte en grensden soms aan het absurde. Cf. J.H.A. Lokin, *Rechtenonderwijs en rechtspraak in de zesde eeuw na Christus*, oratie 1978, 6 en 7.
 - 122 Beroemd is de *Institutio oratoria*, Inleiding in de retorica, van Marcus Fabius Quintilianus (35 voor-100 na Chr.) waarin vele aan de rechtspraak ontleende voorbeelden te vinden zijn.
 - 123 Art. 35 *Leges: scopus disputationum esto, ingeniorum exercitatio verecunda, et veritatis explicatio non implicatio* (het doel van de disputaties moet zijn de ware oefening van het verstand en het verduidelijken, niet het verwarren van de waarheid).
 - 124 Art. 34 *Leges: disputationum hic modus esto, ut ordinarie bis, ter aut quater singulis mensibus habeantur* (de hoeveelheid van de disputaties moet zodanig zijn, dat ze standaard twee-, drie- of viermaal in iedere maand worden gehouden). Op woensdag werd door de theologische faculteit gedeputeerd, de zaterdag was voor rechten en medicijnen: art. 6 van het reglement over de disputaties van 18 oktober 1619, Jonckbloet, *Gedenkboek*, 314 noot 2.
 - 125 Art. 56 *Leges*.
 - 126 Art. 4 Reglement over disputaties 18 oktober 1619; Jonckbloet, *Gedenkboek*, 314 noot 2.
 - 127 Art. 58 *Leges*: Onervaren studenten moesten worden afgehouden van het disputeren opdat hun onwetendheid de Academie niet te schande zou maken.
 - 128 Art. 35 *Leges: A disputationibus rixae absunto, et verborum injuriae maxime in opposcentes* (de dispu-

- taties moeten gevrijwaard blijven van ruzies en van smaadwoorden met name tegen de opposenten). Cf. art. 54 en 55 *Leges*.
- 129 Het woord *collegium* heeft verschillende betekenissen. In de Middeleeuwen betekende het studentenverblijf (de Engelse colleges), in later eeuwen een groep van personen (het College van Curatoren), alsook de bijeenkomsten van een groep van studenten (disputeercollegia) en ten slotte het gegeven onderwijs (college geven). Cf. M. Ahsmann, *Collegia en colleges*, 1990, 324. Dezelfde: *Collegia publica et privata: eine Erscheinung deutscher Herkunft an den niederländischen juristischen Fakultäten um 1600?*, in: Die rechtswissenschaftlichen Beziehungen zwischen den Niederlanden und Deutschland in historischer Sicht, Vorträge gehalten auf dem 28. Deutschen Rechtshistorikertag in Nimwegen am 25. September 1990, hrsg. Von R. Feenstra und Chr. Coppens, Nijmegen 1991, p. 1-20; ook verschenen als: *Teaching in collegia: the organization of disputationes at Universities in the Netherlands and in Germany during the 16th and 17th centuries*, in: Università in Europa: Le istituzioni universitarie dal Medio Evo ai nostri giorni: Strutture, organizzazione, funzionamento, a cura di A. Romano, Messina 1995, p. 99-114.
- 130 M. Ahsmann en R. Feenstra, *Bibliografie van de hoogleraren in de rechten aan de Leidse universiteit tot 1811*, 1984, nr 526.
- 131 *Antonii Matthaei J.U.D. et Professoris in illustri academia Groningae et Omlandiae Collegia Iuris Sex. Unum Fundamentorum juris, Alterum Institutio-num, Tertium et Quartum earundem. Quintum Pandectarum, Sextum Codicis. Quibus adjectae sunt disputationes quaedam extraordinariae. Groningae 1638* (van Antonius Matthaeus, doctor en professor aan de illustere academie van Groningen en Ommeland zes *Collegia* over het recht. Eén over de grondslagen van het recht, de tweede over de Instituten evenals de derde en de vierde, de vijfde over de Pandekten, de zesde over de Codex. Waaraan enkele extra disputaties zijn toegevoegd). Over Matthaeus: B.S. Hempenius-van Dijk, *Antonius Matthaeus (I) en zijn juridisch onderwijs in Groningen 1625-1637*, in: Huussen, 2003, 85-126.
- 132 Daarover voor de zeventiende eeuw: Margaret Hewett, *Ulric Huber (1636-1694) De ratione juris*, chapter III, Legal education, 2010, 67-78.
- 133 Afdrukt als disputatio I in *Collegia juris sex*. Cf. B.S. Hempenius-van Dijk, in: Huussen, 2003.
- 134 Weliswaar is het boek één jaar na de dood van Matthaeus in 1638 verschenen, maar het voorwoord is nog door hem zelf gemaakt: *omnium namque ipse auctor sum* (want van alles ben ik de auteur).
- 135 Passim met name in stelling 6 tot en met 10 en wederom in 40-42.
- 136 Stelling 14 en 20. Plutarchus, Cicero, Galenus en Hieronymus worden aangehaald om aan te tonen dat de *viva vox* (levende stem) het beste hulpmiddel is.
- 137 Stelling 58.
- 138 Stelling 48: *In summa antiquorum interpretamenta scatent erroribus* (over het algemeen genomen wemelen de uitleggingen van de ouden van de dwalingen).
- 139 Stellingen 52-55.
- 140 Stelling 48.
- 141 Stelling 37.
- 142 Stelling 44.
- 143 Stellingen 32 en 40.
- 144 Stelling 33.
- 145 Stelling 34.
- 146 Stelling 35: Voor de Pandecten de Manualia van Baro, de Paratitla van Wesembek, de Epitome van Hotman of de Isagoge van Pacius; voor de Codex de Paratitla van Cujas of de Isagoge van dezelfde Pacius, voor de Novellen de Expositio van Cujas.
- 147 Stelling 71: *Applicare jus est a similibus procedere ad similia* (de toepassing van het recht bestaat uit het voortgaan van het ene gelijke geval naar het andere gelijke geval).
- 148 Vertaling: Rechtsbeslissingen, opmerkingen, conclusies, rechtsvragen, praktische raadplegingen, raadgevingen, algemene opvattingen, procedures, uitspraken en vonnissen.
- 149 Stellingen 67 en 68; stelling 69 noemt van de moderne schrijvers bij wie de student de rechtspraak kan leren Alciatus, Zasius, Sichardus, Covarruvias, Clarus, Gomesius, Pinelus, Molinaeus, Tiraquellus, Menochius, Mascardus, en Farinacius.
- 150 Stelling 22.
- 151 Stelling 23: *Negligentia, Imperitia, Obscuritas, Prolixitas*.
- 152 Stelling 25. Tien jaar, zoals uit Homerus blijkt.
- 153 Stelling 31.
- 154 Art. 7 *Leges de promotionibus in genere* (wetten over de promoties in het algemeen), Jonckbloet, *Gedenksboek*, 217.
- 155 Het is de ironie van de geschiedenis dat de twee min of meer verwaarloosde graden van magister en baccalaureus tegenwoordig in Engelse gedaante de nieuwste algemene graden zijn geworden: bachelor en master.

- 156 Art. 14 van de *Leges speciales ad singulas facultates directae* (speciale wetten gericht tot de afzonderlijke faculteiten), onderdeel van de *Leges de promotionibus in genere*, 1616: *Licentiae Candidatus omnia eadem praestato; excepto eo quod huic licebit sub praesidio Professoris et cum ejus auxilio disputare* (een kandidaat voor het licentiaat moet precies hetzelfde volbrengen, behalve dat het hem vrijstaat onder leiding van de professor en met diens hulp te disputeren).
- 157 Art. 19 *Leges promotionum ritus ac modus: respondere debet sincere, nihil gratiae dans, nihil odio aut malevolentiae*.
- 158 Wel gold aan de reformatorische universiteiten het Canonieke procesrecht, niet op gezag van Rome maar uit kracht der gewoonte. Cf. J.H.A. Lokin, *De doorwerking van het Canonieke recht na de reformatie*, in: Kerk, recht en samenleving, Oldenhuisbundel 1997, 11-30. Na de Franse tijd werd in het Organiek Besluit van 1815 onder de beide rechten verstaan het Romeinse en het nationale Nederlandse recht.
- 159 Op het koor bevonden zich twee spreekgestoelten, een hoge en een lage. De Curatoren zaten links in het schip, de hoogleraren rechts. In het midden was op losse stoelen plaats voor de studenten en het publiek.
- 160 Art. 21 *Leges de promotionibus*. Voor de betekenis van het sluiten en openen van het *Corpus* zie hieronder bij de promotie met de kap.
- 161 Art. 26 *Leges de promotionibus*. Art. 23 regelde de kosten. De promotus betaalde voor de doctorsgraad aan de examinatoren twintig daalders. Tien daalders gingen naar de hoogleraren van de faculteit, de andere tien werden over de overige hoogleraren verdeeld. Krachtens art. 25 kreeg de secretaris één daalder voor het maken van het getuigenschrift en de Rector één daalder voor het zegel.
- 162 Het mocht ook op één dag, twee uur 's morgens, twee uur 's middags (art. 1).
- 163 Naast de uitdrukking *disputatio* of vollediger *disputatio juridica inauguralis* komt ook voor *dissertatio juridica inauguralis*. In het midden van de achttiende eeuw wint het woord *dissertatio* het van *disputatio*.
- 164 Voor een private promotie betaalde men minder, vier florijnen aan elke professor en Curator, twee aan de pedel en twee aan de griffier (art. 3). Verder betaalde men vijftien florijnen aan de bibliotheek (art. 4).
- 165 Art 7. De tekst van de *leges promotionum privatarum* bij Jonckbloet, *Gedenkboek*, 320. Cf. J. Wiarda, *Promotieplechtigheden vroeger en nu*, in: Academisch Perspectief, 1966, 21.
- 166 Boeles, 13.
- 167 Over de chirotheken ofwel handschoengelden P.C. Molhuysen, *Over de graden, die oudtijds aan de Leidsche Universiteit werden verleend*, Leidsch jaarboekje, 1916, 30.
- 168 Opengeslagen, 'opdat je dikwijls in het geheugen terugroept dat juist de burgerlijke wetten dagelijks gelezen, herlezen en ijverig gevolgd moeten worden' (*ut memoria saepe repetas ipsas leges civiles quotidie legendas, relegendas, sedulo sequendas esse*). Daarna gesloten, 'opdat je niet vergeet dat de geschreven wetten niet alle kennis van goddelijke en menselijke zaken en de wetenschap van recht en onrecht bevatten, ja zelfs niet bevatten kunnen' (*ne obliviscaris non omnem divinarum et humanarum notitiam, iusti ac iniusti scientiam scriptis legibus contineri, immo nec contineri posse*).
- 169 Opgetekend door de hoogleraar wis- en natuurkunde (wijsbegeerte). Antonius Brugmans (1732-1789). Brugmans zegt dat dit protocol niet door wet of senaatsdecreet was voorgeschreven, maar krachtens oude gewoonte in acht werd genomen. Jonckbloet, *Gedenkboek*, 331-333. Zie voor een verslag van een promotie *more majorum* uit 1814 de Almanak van Van Swinderen van 1815 en Van Berkel, *Universiteit*, 2014, 432-433.
- 170 Gron. Arch. 46 inv.nrs 62-132.
- 171 Over het forum in het algemeen G.J. van Everdingen, *Iets over het voormalig Forum privilegiatum* (diss. 1879). Over Groningen F.A.J. van der Ven, 'Groningse Loskoppen', *Academierechtspraak in Groningen*, in: Huussen, 2003, 231-260. Dezelfde, *Enige opmerkingen over de academierechtspraak te Groningen*, GROM, 1995, 70-115.
- 172 De kwartierlijke hogeschool van Nijmegen die slechts van 1656 tot 1679 heeft bestaan, kende wel een eigen rechtbank: Vgl. F.L.R. Sassen, *De kwartierlijke hogeschool te Nijmegen*, Numaga 2, 155, 57-67.
- 173 Zie over deze Boekholder der Auctiën, Jonckbloet, *Gedenkboek*, 248.
- 174 Over de Burse, Jonckbloet, *Gedenkboek*, 406 e.v. Gedetailleerd: *De Burse of Wat men zoo al opdischte, toen de aardappel nog geen hoofdschotel was*, in: GVA 1849, 161-170.
- 175 Vgl. U. Huber, *De iure civitatis*, Lib. II, Sect. III, nr 34; A. Mattheus, *Collegia Iuris Sex*, disp. XI, nrs V e.v.
- 176 Vgl. A. Matthaëus, *Collegia Iuris Sex*, disp. XI nr V: *de foro studiosorum sive Auth. Habita*, waarin met een negental argumenten wordt gesteld dat de Rector niet alleen de berechting maar ook het onderzoek in criminele zaken niet toekomt.
- 177 Jonckbloet, *Gedenkboek*, 342.

- 178 Jonckbloet, *Gedenkboek*, 217: *Leges studiosis juvenibus latae* (wetten uitgevaardigd voor de studerende jongelui): *A computationibus, temulentia, rixis, pugnis, provocationibus ad pugnas, grassationibus, discursationibus, vociferationibus per plateas diurnis nocturnisque, quae bonis moribus adversantur, abstinento*.
- 179 Jonckbloet, *Gedenkboek*, 217-218: *Nec in publico per tenebras vagantur, non pauci, non multi: domum post dispositas vigilias nocturnas cum lucerna repetunt; vigilibus militibusque se non obijciunt, non opponunt, aut eos ullo modo irritant: si secus fecerint, et contumaces se praestiterint, a ministris vigilibusque publicis, qui delinquentes solent apprehendere, non minus interdum, quam noctu apprehendunt, et ab iis statim Rectori Magnifico sistunt, qui eos in custodia habeat, carcerive Academico includat; apprehendentibus autem apprehensos vexare, mulctare, verberare jus non esto; sed cognitionem de delicto et poenae irrogationem Rector Magnificus cum Assessoribus suis, aut toto Senatu Academico, (si modo delictum capitale non sit) habeto*.
- 180 Art. 24: Lijfstraffen en de doodstraf behoorden, zoals gezegd, tot de competentie van de burgerlijke magistraten.
- 181 Daarover Jonckbloet, *Gedenkboek*, 238-239.
- 182 Vgl. het besluit van 24 september 1657 waarin de pedel bevolen wordt niemand toe te laten en slechts 'tot sobere nootdrift' spijs en drank aan de *incarcerati* te verschaffen. Ook vuur en kaarsen waren in de kerker niet toegestaan. Op 1 september 1689 moest de senaat het verbod herhalen, omdat er zich in de kerker 'grote insolentiën en ongeregelheden' voordeden. Op 9 juli 1701 vroegen de schuldeisers van de student Bordon aan de Senaat om een gat in de muur van de kerker te dichten, omdat zij bang waren voor ontsnapping. Hij had er zijn hoofd en een arm door kunnen steken. Jonckbloet, *Gedenkboek*, 235 noot 3.
- 183 Dat besliste de Senaat op 18 oktober 1619, Gron. Arch. 46 inv.nrs 14 en 30; vgl. Van der Ven, *Loskopp*, 244 noot 59.
- 184 Art. 12 der Academiewetten.
- 185 Art. 19.
- 186 Bijvoorbeeld in de zaak van de zoon van de bursemeester Jan Sissingh, die op 2 januari 1769 in de Boteringestraat de knecht van professor Van der Marck had aangevallen met een mes en ook de omstanders had belaagd. Viel Sissingh onder de jurisdictie van de academische of van de wereldlijke rechter? Op 1 mei 1770 besliste de stadhouder dat Sissingh geen student en niet geïmmatriculeerd was en dus viel onder de stedelijke vier-schaar. Gron. Arch. 46 inv.nrs 19 en 109. Van der Ven, *Loskopp*, 251-252.
- 187 Jonckbloet, *Gedenkboek*, 368-378; Van der Ven, *Loskopp*, 250-251.
- 188 De theoloog Samuel Maresius (1643-1673); Boeles, 27-29, *Effigies*, 134-153. Uit zijn levensbeschrijving komt Maresius naar voren als een lastig man die met vele collegae en niet-collegae ruzie maakte. Het is dan ook goed denkbaar dat hij in deze kwestie de studenten op een verkeerde toon heeft toegesproken en tactloos heeft behandeld. Cf. D. Nauta, *Samuel Maresius*, 1935.
- 189 Niet te verwarren met de dispuutscollégia. Zie p. 48 e.v.
- 190 Zie hoofdstuk IV.
- 191 Iedere aanwezige bracht een dronk uit op de vrijheid van de student, terwijl hij zijn zwaard omhoog stak waaraan zijn hoed was geregen.
- 192 In de vroeg-Romeinse geschiedenis gebruikten de plebejers het wapen van de afscheiding in hun strijd tegen de patriciërs. Ze gingen de stad uit, zodat het openbare leven stil kwam te liggen.
- 193 Jonckbloet, *Gedenkboek*, 373.
- 194 *Illic causae studiosorum, et omnium Academiae civium, foro Academico competentes, Rectore praeside, cognoscuntur, et sic judicantur, ut aequi et boni ratio magis, quam stricti rigoris habeatur*.
- 195 Jonckbloet, *Gedenkboek*, 239.
- 196 Jonckbloet, *Gedenkboek*, 236-237 en 343 e.v.
- 197 Munniks versus Reijnders Gron. Arch. 46 inv.nr 21.
- 198 Van der Ven, *Loskopp*, 255-258; Jonckbloet, *Gedenkboek*, 233. Het proces van Pijnackers vrouw tegen Van Dooreslaer nam twintig zittingen in beslag.
- 199 Jonckbloet, *Gedenkboek*, 52 en 240.
- 200 Jonckbloet, *Gedenkboek*, 239.
- 201 Missive van 21 december 1799; Jonckbloet, *Gedenkboek*, 241.
- 202 Voor een geval waarin de jurisdictie van de Academierechtbank werd ontkend, zie de zaak Schukking, Gron. Arch. 46 inv.nrs 14, 19 en 35; C.J.H. Jansen, *Natuurrecht of Romeins recht*, 1987, 23 e.v.
- 203 B. Lonsain, *Een academiebeambte in de zeventiende eeuw*, in: GVA 1908, 30-50.
- 204 Van Berkel besteedt ruime aandacht aan het pedellengeslacht Becherer. Van Berkel, *Universiteit*, 2014, 245-246. Hij stelt de intrigerende vraag of de identieke voornamen van de laatste Becherer en van de hoogleraar Pagenstecher op toeval berusten, 804, noot 37.